

TÜRKİYE SENDİKACILIK TARİHİ

Yıldırım KOÇ

Temmuz 1992
Düzenleme BİLAR A.Ş.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	3
1 Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyetin İlk Yılları.....	3
2 Tek Parti Dönemi.....	11
3 1946-1960 Dönemi : Grev Haksız Sendikacılık.....	20
4 1961-1980 Dönemi : Grev Haklı Sendikacılık.....	39
5 Ask. Yön. ve ANAP Dön. Send. (1980-1991).....	62

Sunuş

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi son yıllarda önemli bir dönüşüm yaşıyor.

Bu dönüşümü ve günümüzü kavrayabilmek ve geleceğe ilişkin tahminlerde bulunabilmek, dünden bugüne gelişim dinamiklerinin anlaşılmasıyla mümkündür.

Sendikacılık tarihine iki farklı yaklaşım vardır.

Bir yaklaşım, sendikacılık tarihini "kahramanlar" ve "hainler" in davranışlarıyla açıklar. Diğer yaklaşım ise, tarihin gelişimi içinde olanları kavramaya çalışmaktadır.

Bu broşür, olanları kavramaya yönelik bir çabadır.

Broşürde işçi sınıfı "işgüçlerinden başka satacak birşeyleri olmayanlar" olarak alınmıştır. İşçi sınıfının sendikalar dışındaki örgütlenmelerine ise genellikle değinilmemiştir.

1. Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyetin İlk Yılları

Osmanlı İmparatorluğu'nda işçilerin bilinen

ilk sınıf örgütlenmesi, 19. yüzyılın sonlarına doğrudur. İstanbul'daki Tophane fabrikası işçileri, 1895 yılında gizli olarak Osmanlı Amele Cemiyeti'ni kurdular. Bu örgüt kısa sürede ortaya çıkarıldı ve dağıtıldı. 2. Abdülhamit döneminde her türlü örgütlenme engellendi.

Birçok yayında ilk işçi örgütünün 1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyeti olduğu belirtilmektedir. Yapılan araştırmalar, Ameleperver Cemiyeti'nin bir işçi örgütü değil, 1866 yılında kurulmuş bir yardımsevenler derneği olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda devraldığı bağımsız sınıf örgütlülüğü geleneği çok yetersizdir.

Az gelişmiş ülkelerde sanayileşme görece olarak geçtir. Ancak bu ülkelerde işçi sınıfı ve sendikalaşma genellikle ve öncelikle madenlerde, inşaatlarda (özellikle demiryolu ve liman), ulaşımda (demiryolu, liman, tramvay), elektrik-gaz-su işletmelerinde ve diğer kamu hizmetlerinde gelişir. Ancak bu alanlarda da aktarılan miras son derece yetersizdir.

Avrupa ülkelerinde sendikal örgütlenmenin

4

edilmesini sağladı. Osmanlı İmparatorluğu'nda hakim sınıflar arasındaki çelişkiler bir gediğe dönüştü. Açılan gedikten kendiliğindenci nitelikte bir işçi kitle hareketi ortaya çıktı.

Ülkenin çok değişik yörelerinde sendikalar kuruldu. Ancak bu sendikalar kendi aralarında yaygın ve etkin üst örgütlenmeler oluşturmaya gidemeden, baskıyla karşılaştılar.

1908 yılında çıkarılan Ta'til-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakkat ve 1909 yılında çıkarılan Ta'til-i Eşgal Kanunu ile kamuya dönük hizmetlerde sendikalaşma yasağı getirildi. Daha sonrasi yıllarda da sendikal örgütlenmeler çeşitli nedenlerle sona erdi veya erdirildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun işçileri ülkenin demokratikleşme sürecinde bu aşamada belirleyici bir rol oynayamadılar.

1919-1922 yılları ise işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi açısından son derece canlı ve önemli bir dönemdi.

Yıllardır süren savaşın yarattığı sıkıntılar had safhadaydı. Osmanlı İmparatorluğu yenilmişti; merkezi otorite iyice zayıflamıştı ve ülke işgal altındaydı. İşgal kuvvetleri arasında önemli çelişkiler vardı.

6

ataları arasında, lonca düzeninin çözülme sürecinde kalfaların kurdukları gizli örgütlenmelerin önemli bir yeri vardır. Bazı meslek sendikaları bu gizli örgütlenmelerin doğrudan uzantısıdır. Bazı durumlarda ise, bu gizli örgütlenmelerde ilk deneyimlerini kazanmış kalfalar (gelişen kapitalizmin ilk kuşak vasıflı işçileri) kolaylıkla yeni sendikalar yaratmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğunda loncaların işlevlerinin ve iç işleyişlerinin farklı niteliği ve sanayileşme sürecinin Batı kapitalizmi nedeniyle sektöre uğratılması, Osmanlı işçilerini böyle bir gelenekten yoksun bırakmıştır.

Avrupa ülkelerinin bir bölümünde siyasal talepler için (özellikle genel ve eşit oy hakkı) işçi sınıfının geniş kesim ve tabakalarını kapsayan yaygın ve mücadeleci örgütlenmeler vardır. Bu örgütlenmeler kalıcı olamamışsa da, daha sonraki yıllarda meslek sendikalarının gelişimini etkilemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğunda böyle bir deneyim de yaşanmamıştır.

1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi, demokrasi için yükselen güçlü ve yaygın bir halk hareketine dayanmaksızın ikinci meşrutiyetin ilan

5

lişkiler vardı. Dünyanın bir çok bölgesinde kapitalist sömürüye karşı başkaldırıları sürmekteydi.

Bu gedik 1925 yılına kadar devam etti. 1925 yılına kadar bu gedikten çok canlı bir işçi sınıfı hareketi çıktı. 1925 ve sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin işçilerin bağımsız sınıf örgütlenmelerine yönelik sürekli ve sistemli saldırısının nedenlerinden biri belki de 1919-1925 döneminde işçi sınıfının yükselen mücadelesidir.

Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri, İttihat ve Terakki'nin daha deneyimli ve zaferler kazanmış mirasçıları olarak, işçi sınıfının o günkü cılız haliyle bile içerdiği potansiyeli bu yıllarda yaşayarak görmüş ve gereken önlemleri zamanında almışlardır.

1919-1925 döneminde bu denli canlı işçi sınıfı hareketi içinde birlik sağlanamadı. Sendikalar zayıftı. Sendika yöneticileri deneyimsizdi. Siyasal alandaki bölünmeler, bu siyasal örgütlerin denetimindeki sendikalara da yansıyordu.

Hüseyin Hilmi ("İştirakçi Hilmi") tarafından 1919 yılında kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası, bazı Avrupa ülkelerinde sosyal demokrat partilerin ilk dönemlerini anımsatır biçimde, siyasal

7

parti ve sendika işlevlerinin içiçe geçtiği bir örgütlenmeydi.

Şefik Hüsnü'nün Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası da kendisiyle bağlantılı sendikalar örgütletiyordu. Ayrıca Profintern (Sendikalar Kızıl Enternasyonalı) üyesi Beynelmîcel İşçiler İttihadı vardı.

Bu örgütler sendikal birliği gerçekleştiremedi-ler.

Bunun yanı sıra, hakim sınıflar tarafından oluşturulup, işçileri kontrol altında tutmanın bir aracı olarak kullanılan örgütlenmeler de vardı. Amele Siyanet Cemiyeti bu nitelikteki bir örgütlenmeydi.

Bu dönemde işçi sınıfının görece olarak küçük bir bölümü sendikalarda örgütlenebildi ve sendikal birlik yine de sağlanamadı.

Sınıfın bütününe bakıldığında da, birlik eğilimi görülüyordu. İşçiler arasında sınıf bilinci yeterince gelişmemişti. Sektörler ve bölgeler arasında kopukluk büyük ölçüde sürmekteydi. İşçi sınıfının çeşitli katmanları arasındaki çelişkiler önemliydi. Ülkedeki yabancı uyruklu vasıflı işçiler tam bir işçi aristokrasisi oluşturmaktaydı.

8

Antlaşması ile nüfus değişimi sonucunda, İstanbul dışındaki bölgelerde Ermeni ve Rum nüfus iyice azaldı. İstanbul'da ise eski önemini yitirdi.

Böylece, Osmanlı İmparatorluğu döneminde vasıflı işçilerin büyük bir bölümünü oluşturan ve 1908-1923 döneminin sınıf mücadelesi deneyimine sahip çok sayıda işçi, bu birikimi Türkiye işçi sınıfına aktaramadan gitti.

Ulusal ayrılıkların bu denli önemli olduğu koşullarda, Osmanlı İmparatorluğu işçilerinin birleşik bir "Osmanlı İşçi Sınıfı" oluşturup oluşturmada ciddi bir biçimde incelenmeli ve tartışılmalıdır. Milliyetçi rüzgarların çok hızlı estiği bir dönemde sınıfın birleşik bir hareketi oluşmamışa benzemektedir.

1923 ve 1924 yıllarında bazılarının bağımsız ve kendiliğindenci yanı ağır basan, bazıları da sosyalistlerin veya Halk Partisi taraftarlarının öncülüğünde çok sayıda işçi örgütü kuruldu.

Bu dönemin önemli işçi örgütlerinden biri, 1924 yılında kurulan Amele Teali Cemiyeti'dir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1925-1946 döneminde bağımsız işçi örgütlenmeleri konusundaki tavrı, Amele Teali'nin gelişiminde izlenebilir.

10

Belki de en önemlisi, işçilerin önemli bir bölümü geçici işçiydi, toprak mülkiyetinden tümüyle kopmamıştı, para ihtiyacını karşılamak ve daha fazla toprak sahibi olmak özlemiyle çalışmakta, işçiliğe geçici bir süre katlanılması gereken bir durum olarak bakılmaktaydı.

En önemli ayrılık nedeni ise, milliyetçi hareketlerle çalkalanan çok-uluslu Osmanlı İmparatorluğu içinde ve Milli Kurtuluş Savaşı sırasında çeşitli ulusların işçilerin birbirlerine karşı duydukları düşmanlıklardı.

Milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfı hareketini bölen en önemli etmendir. Osmanlı İmparatorluğu içinde farklı uluslardan işçiler, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Kurtuluş Savaşı sırasında düşman safhalardaydılar. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerle ve Millî Kurtuluş Savaşı sırasında Ermenilerle ve Rumlarla girilen çatışmalar, sınıf hareketini iyice böldü. Millî kardeşlik sınıf kardeşliğinin önüne geçti.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin başka bölgelere gönderilmesi, Millî Kurtuluş Savaşı'nın son zamanlarında Rumların ve Ermenilerin önemli bir bölümünün kaçması ve Lozan

9

Amele Teali Cemiyeti Genel Sekreteri Abdi Recep Efendi, 1925 yılında **Mayıs 1 Nedir?** broşürü nedeniyle tutuklandı ve Amele Teali Cemiyeti dağıtılarak, yerine İstanbul İşçi Yardımlaşma Derneği kuruldu. Bu örgütün başına Cumhuriyet Halk Partisi taraftarları getirildi.

Amele Teali 1927 yılında yeniden kontrol dışına çıkınca, Derneğin başkanı Sabri Bey tutuklandı ve Dernek kapatıldı. 1928 Şubat'ında Derneğin çalışmalarına yeniden izin verildiyse de, Bakanlar Kurulu aynı yıl Amele Teali'yi tekrar kapattı.

2. Tek Parti Dönemi (1925 - 1945)

1925-1946 dönemi işçi sınıfı için baskı yıllarıdır. Cumhuriyet Halk Partisi, bu dönemde Türkiye'de kapitalizmi geliştirmek için her türlü çabayı gösterdi. Bu arada da işçilerin öncelikle kendi sınıf çıkarlarını koruyacak bağımsız sınıf örgütleri yaratmalarını ve alternatif bir güç oluşturmalarını önlemek için her türlü baskıya ve yola başvurdu.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin emperyalist istilacılara karşı başarılı bir bağımsızlık savaşına

11

önderlik etmesi ve Türk milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapması da, sınıf hareketinin gelişmesini engelleme çabalarını kolaylaştırmıştı.

Cumhuriyet Halk Partisi 1925-1946 döneminde işçi sınıfı hareketinin gelişimini önlemede çeşitli yöntemlere başvurdu.

İlk olarak baskıyı kullandı. 1925 yılından itibaren işçi sınıfına dayalı siyasal örgütlenmeler yasaklandı. Yardımlaşma sandığı, kooperatifler ve dar meslek örgütlenmeleri dışındaki sınıf örgütlenmeleri ve sendikaların kurulması ve faaliyeti engellendi. Sınıf esasına dayalı örgütlenmeler 1938 yılına kadar yasalara göre serbestken, bunların kurulması baskıyla engellendi ve yasaklandı. Yürürlükteki yasalar bile çiğnenerek, işçi sınıfı yoğun bir baskı altına alındı. 1919-1925 döneminin deneyimlerinden ve dünyadaki gelişmelerden işçi sınıfının potansiyelini iyi bilen CHP yöneticileri, işçi sınıfının sınıf örgütlenmelerini ortadan kaldırdı.

Türkiye işçi sınıfı bu dönemde sayıca azdı. Sınıfın mülksüzleşme ve sınıf bilinci düzeyi geriydi. Birçok işçi ya henüz toprak mülkiyetiyle bağımlı koparmamıştı, ya da ilk. kuşak işçiydi.

12

dular. İşçi sınıfının çeşitli katmanları arasındaki ayrılıkları çok iyi kullandılar.

Sendikacılık hareketi genellikle vasıflı işçiler tarafından geliştirilir ve yönlendirilir. Sendikacılık hareketi bir yoksullar ve ezilmişler hareketi değil, sömürülenlerin hareketidir.

Bu hareketin başını çekenler ise işçi sınıfının genellikle mevcut koşullarda belirli olanakları olan kaymak tabakasıdır. Sınıfın kaymak tabakası belirli koşullarda sınıfa ihanet eder ve bir işçi aristokrasisi oluşturur. Belirli koşullarda ise sınıfın bütünü ile birlikte mücadeleyi tercih eder.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ülkede büyük bir vasıflı işçi ihtiyacı vardı. Osmanlı İmparatorluğunun vasıflı işçilerinin çok büyük bir bölümü azınlıklardan veya yabancı uyruklu işçiydi ve ülkeyi terketmişti. Ayrıca 1930'lu yıllarda başlatılan sanayileşme çabaları da vasıflı işçi ihtiyacını artırmıştı. Devletin yerli sermayedar sınıfı geliştirme çabaları, bazı vasıflı işçilere sınıf değiştirme olanağı da yaratıyordu.

Diğer bir deyişle, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Türkiye'de işçi sınıfının kaymak tabakasının işçi sınıfının diğer tabakalarına ihaneti ve az gelişmiş

14

Ülkede ve özellikle de köylerdeki yaygın yoksulluk ortamında, ücret karşılığı bir işte çalışabilmek bazan bir ayrıcalık olarak görülebiliyordu. Bütün bu nedenlere bağlı olarak, işçiler, baskılara karşı direnip, ülkedeki demokrasi mücadelesinin başını çekerek, bağımsız sınıf örgütleri yaratamadılar.

CHP baskı politikasıyla da yetinmedi. Belirli dönemlerde kendi denetimi ve güdümü altında dernekler kurarak, işçileri buralarda örgütlenmeye çalıştı. Özellikle 1930'lu yıllardaki devletçi sanayileşme programıyla işçi sınıfının gelişeceğinin ve gücünün artacağına bilinmesi, bu çabaları yoğunlaştırdı.

Bu amaçla 1934-1935 yıllarında önce İzmir'de mevcut bazı işçi dernekleri CHP'nin kontrolü altında birleştirildi. Bu denetimi ve güdümü mülaklaştırmak amacıyla da, bu derneklere üye olmayanların bir işte ücretli olarak çalışması yasaklandı. Ancak bu uygulama istenilen sonucu sağlayamadı ve terkedildi.

CHP'nin politikada ve savaşlarda pişmiş deneyimli kadroları, işçi sınıfı hareketinin bağımsız gelişimini önlemede başka yöntemlere de başvur-

13

ülkelere özgü bir işçi aristokrasisi oluşturmasının nesnel zemini mevcuttu.

Memur statüsünde istihdam edilen ücretlilerin durumu da benzer nitelikteydi.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin bilinçli politikasıyla, me.nur statüsünde çalıştırılan ücretlilerin işçi sınıfının diğer kesimlerine karşı tavır alması sağlanmıştı.

Cumhuriyet Halk Partisi, devraldığı geleneklerle, işçi sınıfının bir kesimini diğer kesimine kırdırma politikasını son derece başarılı bir biçimde uyguladı. Devletin gücünü artırarak sürdürmek ve yeni bir ulus yaratmak için ihtiyaç duyduğu memurlara ve üretimi sürdürmek için ihtiyaç duyduğu vasıflı işçilere bazı görece ayrıcalıklar tanıdı. Böylece az gelişmiş ülkelere özgü bir işçi aristokrasisi yarattı.

Nesnel koşulların sağladığı zemini çok iyi değerlendirerek, işçi sınıfı hareketini, potansiyel önder kadrolarından yoksun bıraktı ve daha da öteye giderek, bu kadroları kendi denetimi altına aldı ve bunlar sayesinde işçi sınıfının diğer katmanlarını ezdi.

15

Bu dönemde kurulan memur dernekleri, işçi sınıfının bağımsız çıkarlarını korumak yerine, genellikle memurları esnafla içiçe geçinmeye yönelik örgütlenmeler ve kooperatiflerdi.

1919 döneminin deneyimleri, hakim sınıflar içi çelişkilerin açığa çıktığı dönemlerde, diğer bazı etmenlerin de varlığıyla, kendiliğinden işçi sınıfı hareketinin yükseldiğini göstermişti. Cumhuriyet Halk Partisi, 1925-1946 döneminde, hakim sınıflar içi çelişkileri ordunun gücüne dayanarak başarılı bir biçimde bastırdı. İşçi sınıfının kendi sınıf çıkarlarını savunacak bağımsız sınıf örgütlenmesini de engelleyerek, kitlelerin politika sahnesinde kendi sınıf çıkarları için bağımsız bir güç olarak yer almasını önledi.

1930 yılında emirle yaratılan sahte muhalefet partisi Serbest Fırka'nın hemen denetimden çıkması ve işçilerin büyük bölümünün açık desteğini alması, CHP'nin önder kadrolarının bu konudaki kararlılığını artırdı.

CHP, 1946 öncesinde çok sayıda sanayi işçisinin çalışacağı kamu işletmelerini Anadolu'nun dört bir yanına dağıttı. Böylece işçilerin belirli yörelerde yoğunlaşmasını engelledi. Kamu kuru-

luşları çölde vahalar oluşturdu. Bütün bu nedenlerle ilk kuşak deneyimsiz işçiler çok uysal davrandı.

CHP, işçilerin toprakla bağının kopmaması, kafaların işçileşmemesi için de büyük çaba gösterdi.

1946 öncesinde memurların sendika kurması yasak değildi. Ancak bu işçi aristokratları, devletin kendilerine verdiği bazı önemli ayrıcalıklarla yetindiler. Ülkedeki anti-demokratik baskılar da bu yasaksızlığın fiilen kullanılan bir hakka dönüşmesini engelledi.

Bazı başka ülkelerde işçi aristokratları bağımsız örgütlenmelere gitmişler ve haklarını bu örgütler aracılığıyla korumuşlardı. Ancak Türkiye'de bu dönemde işçi aristokratlarının çoğunluğunun işverenin devlet olması ve bazı başka etmenler, işçi aristokratlarının, örgütsüzlük ve diğer emekçi sınıf ve tabakaları ezmede aracılık rolü karşılığında, önemli ayrıcalıklar elde etmelerine neden oldu.

1923-1945 döneminde bir grup işçi aristokratı (memurlar ve özel sektördeki ustalar, ustabaşları,

üst düzey beyaz yakalı işçiler) dışında işçi sınıfının büyük bölümü bu konularda hemen hemen hiçbir hakka sahip değildi.

Ülkede ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirebilmek için kapitalist yoldan endüstrileşmek ve yeni bir ulus yaratabilmek için vasıflı işgücüne (teknik personel ve aydınlar) gereksinim vardı. Halbuki Osmanlı döneminde vasıflı işgücünün büyük bir bölümünü oluşturan Ermeni ve Rumlar artık ülkede yoktu. Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda da ülkenin vasıflı insangücü kaynakları büyük ölçüde zarar görmüştü.

Vasıflı işgücüne bu denli büyük gereksinim duyulduğu bir dönemde, iktidardakiler işçi sınıfının örgütlü gücünden çok korkuyorlardı. Bu nedenle, vasıflı işgücüne, bağımsız dar örgütlenmeler aracılığıyla çıkarlarını korumamak ve diğer işçilere karşı iktidardan yana tavır koymak koşuluyla, önemli ayrıcalıklar tanıdı. Diğer bir deyişle, bu insanların işgüçleri, günün koşullarına göre biraz pahalı olarak satın alındı. 1950'li yıllardan itibaren ise, ülkenin vasıflı insangücü gereksiniminin büyük ölçüde sağlanması ile bağlantılı olarak, işgücünün fiyatı düşürüldü.

1946 öncesinde çıkarılan yasalarda işçiler lehine olan hükümler de özellikle özel sektör işyerlerinde genellikle uygulanmazdı. Hükümetlerin uyguladığı baskılar, sendikaların kurdurulmaması ve işçi sınıfının her açıdan yeterince gelişmemiş olması, işçi sınıfının örgütlü direnişini engelledi.

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Birkaç yıl sonra da, kanunen serbest olmasına rağmen, sendikalar kapatıldı ve grev yapılmasına engel olundu. İstiklal Savaşında en büyük fedakarlıkları gösteren işçilerin en temel hak ve özgürlükleri ellerinden alındı. 1938 yılında sınıf esasına dayalı cemiyet kurulması kanunen yasaklandı. Diğer bir deyişle, 1946 yılına kadar sendikalaşma ve grev hakları fiilen yoktu.

1946 yılına kadar Türkiye'de demokrasiden de söz edilemez.

1945 yılı sonlarına kadar Türkiye Cumhuriyeti bir tek parti yönetimi idi. Seçimler iki dereceliydi. "Gizli oy, açık sayım" ilkesi uygulanmıyordu. Milletvekili adayları demokratik bir biçimde belirlenmiyordu.

Yapılan seçimler, kapitalizm koşullarında bile

"demokrasi" olarak kabul edilebilecek uygulamalardan çok uzaktı.

1946 yılına kadar işçi sınıfının çok büyük bir bölümü için hayat bir cehennemden farksızdır. Ancak küçük bir işçi tabakası için görece bir rahatlık söz konusuydu.

Bütün bu baskılara, bağımsız sınıf örgütlenmesi geleneğini yok etmeye ve örgütlenme alışkanlığının kazanılmasını önlemeye ve işçi sınıfını denetim altına alma çabalarına karşın, bazı işçilerin kurup yaşattıkları demekler, 1946 ve sonrasında sendikalaşma hareketine katkıda bulundu. Örneğin, İzmir'deki tütün işçileri 1926 yılında İzmir Tütüncüler Cemiyeti'ni kurdular. Sosyal Sigortalar Kurumu öncesindeki dönemde bu örgüt, kendi üyelerine sağlık hizmeti sağladı. Üye sayısı 10 bini aştı. 1947 yılında da İzmir Tütün İşçileri Sendikası'na dönüştü.

3. 1946-1960 Dönemi : Grev Haksız Sendikacılık

1945 ve 1946 yıllarında, çeşitli etmenlere bağlı olarak, bu yapıda önemli değişiklikler oldu. Hakim sınıflar içindeki çelişkiler, "demokra-

20

konularına büyük ağırlık veren Hürbilet Gazetesinin de sahibi Dr. Rebiî Barkın, sorumlu yazı işleri müdürü Sabahattin Selek'ti.

CHP İşçi Bürosu, Çalışma Bakanlığı'nın elindeki ceza paralarını da kullanarak, kendi denetimi altında sendikalar kurdurttu. Bazı sendikaların tüzükleri İşçi Bürosu tarafından hazırlandı.

1947 - 1949 yıllarında İstanbul'daki sendikalara dağıtılan ceza paraları toplamı 19.600 lira idi. Ayrıca, sendikalar tarafından ek gelir temini amacıyla düzenlenen piyango ve balo biletleri de, CHP'nin talimatıyla, çeşitli kamu kuruluşları tarafından satın alınıyordu. Örneğin, Tekel Genel Müdürlüğü'nün sendikalara 1947 yılında 160 bin lira, 1948 yılında 80 bin lira, 1949'da yine 80 bin lira ve 1950'de 25 bin lira verdiği bilinmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 yılı Aralık ayında mevcut iki sosyalist partiyi ve bunlarla bağlantılı sendikaları kapatması, sendikal alandaki çeşitliliği azalttı.

Hükümetin uzun yıllar sendikalaşmayı engelledikten ve sendika kurmak isteyenleri "komünist" diye yargıladıktan sonra, sendika kurmaya önce izin vermesi, sonra da kurulan sendikaların

22

tik" bir görünümle açığa çıktı ve keskinleşti. 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Kanununda getirilen "sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı" kaldırıldı.

CHP döneminin baskı ve sömürüne ve özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılarına büyük tepki gösteren işçiler, ülkenin dört bir tarafında kendiliklerinden sendikalar kurdular.

Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu. Bu partilerin kadroları çeşitli bölgelerde ve işkollarında sendikalar kurmaya başladılar.

Sendikalaşma hızlanırken sendikal birlik sağlanamadı. İki sosyalist parti, ayrı sendikal örgütlenmelere gittiler. Daha sonraki yıllarda ise, işçilerin bir bölümü CHP, bir bölümü de DP güdümünde kurulan veya kurulduktan bir süre sonra bu güdüme giren sendikalarda örgütlendi.

CHP özellikle 1947 ve sonrasında işçilerin kendi kontrolü altında örgütlenmesi için büyük çaba gösterdi. CHP'ye bağlı bir İşçi Bürosu oluşturuldu. Bu Büronun başkanı Dr. Rebiî Barkın, yardımcısı ise emekli süvari teğmeni Sabahattin Selek idi. Bu dönemde yayınlanan ve işçi-sendika

21

önemli bir bölümünü yeniden kapatması, işçiler ve sendikacılar arasında iki eğilimi yol açtı.

Bazı işçiler, kurulan sendikalara kuşkuyla baktılar. Bu kuşku, bir taraftan yeniden gündeme gelecek bir kapatmada kurban olmama kaygısından kaynaklanıyordu. Diğer taraftan, bu yeni sendikaları kuranlar 1946 öncesinin işçi aristokratları ve hükümetin güvenilir adamları olduğundan, bir güvensizlik söz konusuydu.

Sendikacıların bir bölümü ise, bu dönemde çok yaygın olarak kullanılan "komünistlik" suçlamasından kurtulabilmek amacıyla, genellikle sırtlarını Demokrat Parti'ye dayamak zorunda kaldı. DP iktidara geçince de, sermayeye muhalif unsurlar CHP'ye yanaştı.

İşçi sınıfının örgütlenebilen kesimlerinin büyük bir bölümü, hakim sınıflar içindeki bir çelişkinin politik plandaki yansımaları olan CHP-DP çekişmesi içinde saflaştılar. Gerçi hakim sınıflar cephesindeki bu çatlaktan işçiler geçti ve özellikle DP işçi sınıfını kendi safında politika sahnesine çekmeye çalıştı, ama bu çatlak, bir gediğe dönüşmeden, "demokrasi" sınırları içinde kontrol altına alındı.

23

Bu dönemde dünyada Soğuk Savaş rüzgarlarının esmeye başlaması ve Türkiye'nin jeopolitik önemi, Türkiye Sendikacılık Hareketini de önemli ölçüde etkiledi.

Bu yıllarda ülkenin bir çok yerinde kendiliğinden sendikalar kuruldu. Geçmişten beri varlığını sürdüren bazı meslek örgütlenmeleri de sendikaya dönüştürüldü.

Kurulan sendikaların bir bölümü meslek sendikaları, bir bölümü işyeri sendikalarıydı. Bunların birleştirilmesi ve ortak mücadeleye sokulması önemli bir sorundu. İşçi sınıfının genel olarak varolan birlik eğilimi kendini hissettirmeye başladı.

İlk aşamada iki model gelişti. Bir taraftan aynı işkolunda çeşitli yörelerde faaliyet gösteren sendikaların oluşturduğu federasyonlar ortaya çıktı. Diğer taraftan, aynı bölgede değişik işkollarında faaliyet gösteren sendikaların oluşturduğu mahalli birlikler doğdu.

Türkiye'de bütün işkollarını ve bölgeleri aşan bir biçimde tek bir sendika oluşmadı. Sendikal birliğin sağlanması, tüzel kişiliğini koruyan meslek ve işyeri sendikalarının, yetkileri oldukça

Türkiye'de 1948 ve sonrasında mahalli birlikler kuruldu. 1952 yılında Türk-İş'in kurulmasına kadar İstanbul İşçi Sendikaları Birliği sendikal harekete fiilen önderlik etti. Ancak gerek 1948-1952 döneminde, gerek 1952-1970 döneminde mahalli birliklerle federasyonlar ve milli tip sendikalar arasında güçlü bir işbirliği olmadı. Birçok mahalli sendika ya mahalli birliğe, ya da federasyona üye idi. Bazı durumlarda mahalli birliklerle federasyonlar birbirinin rakibi oldu.

Sendikal örgütlenmede bu iki ayrı biçim arasındaki çelişkiler, Türkiye sendikacılık hareketinin sağlıklı bir birlik oluşturmasını engelleyen etmenlerden biri oldu.

1948 ve sonrasında, CHP ve DP arasında siyasal plandaki çekişmeler sendikacılık hareketine yansdı. bazı durumlarda bu iki partinin güdümündeki sendikacılar birbirinin rakibi sendikalar ve sendikal merkezler de kurdular. Ancak ayrılıklar zaman içinde aşıldı. Farklı siyasal eğilimler ve tercihleri olan işçiler, aynı sendikal yapı içinde birbirine tahammül ederek ve yönetimi ele geçirmeye çalışarak birlikte yaşama alışkanlığını edindi. Bu geleneğin yerleşmesi, sendikal birliğin

sınırlı federasyonlar ve mahalli birliklerin çatısı altında bir araya gelmeleri biçiminde gelişti.

Bu eğilim daha sonraki yıllarda ikili nitelik aldı. Bir taraftan daha üst düzeyde birliklere gidildi. Mahalli birlikler ve federasyonların çabasıyla Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu oluşturuldu. Diğer taraftan aynı federasyona bağlı sendikalar arasında birleşmeler oldu ve daha sonra da federasyonların yapısı değiştirilerek, daha merkezîyetçi ve sendikal birliğin daha işlevsel olduğu milli tip sendikalara geçildi.

Sendikal birlik bütün ülkelerde dikey ve yatay doğrultuda oluşturulur. Dikey birlik, aynı işkolunda çalışanların ülke çapındaki birliğidir. Yatay birlik ise, farklı işkollarında aynı bölgede çalışanların oluşturduğu örgütlenmelerdir. Hemen hemen bütün ülkelerde bu iki tür örgütlenme aynı anda ve birbirini destekleyecek biçimde mevcuttur.

Bu iki tür örgütlenme, kumaşı oluşturan yatay ve dikey ipler gibidir. Sendikal dokunun sağlamlığı bu iki örgütlenmenin birbirini tamamlar biçimde geliştirilmesine bağlıdır. Sendikal birliğin geliştirilmesi, ancak bu iki alanda birbirini tamamlayan örgütlenmeye bağlıdır.

sağlanması açısından son derece önemli bir rol oynadı.

CHP ve DP'nin işçileri kendi programları ve çıkarları doğrultusunda kullanma çabaları ve bazı sendikacıların (genellikle milletvekili olma umuduyla) bu çabalarda yer alması sonucunda, sendikalarda siyasal görüşlere göre saflaşmalar ve bölünmeler yaşandı.

Bu durum, bazı sendikalarda parti politikasından uzaklaşma eğilimi yarattı. Örneğin, İstanbul Elektrik ve Motorlu Taşıtlı İşçileri Sendikası, sendikada ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine, 1950 yılında seçilen yönetim kurulu üyelerine şöyle bir yemin ettiriyordu: "Sendika dahilinde sendika işinden başka hiç bir partinin siyasetine sendika adına alet olmayacağıma, işçi davasından başka hiç bir amaç gütmeyeceğime namusum üzerine yemin ederim."

1952 yılında sendikal birlik yolunda önemli bir adım atıldı. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kuruldu.

Türkiye'de ilk defa değişik işkollarının ve bölgelerin işçileri aynı sendikal örgütlenmenin çatısı altına girdiler. Türk-İş dışında kalan ve

bağımsızlığını koruyan sendikalar da oldu. Ancak bunlar azınlıktaydı.

Sendikal birlik açısından bakıldığında, Türk-İş'in oluşturulması küçümsenmeyecek bir aşamadır. Türk-İş çok ademi-merkeziyetçi bir örgüt olarak oluşturuldu ve sürdürüldü. Oluşturulan sendikal birliğin sınıf mücadelesinde ne ölçüde etkili olduğu tartışılabilir, ancak bu tartışmalar, atılan adımın önemini küçültmez.

Sendikacılık tarihi ile ayrıntılı olarak ilgilenmek imkanı bulamayan birçok kişinin gözünde, Türk-İş, Amerikalılar tarafından kurdurulmuş sahte bir örgüttür. Bu açıdan bakanlar için, 1952 yılında üst örgüt olarak Türk-İş'in oluşturulması sendikal birlik doğrultusunda bir adım değildir.

Gerçek durum iddialardan tamamiyle farklıdır. Türk-İş'i Amerikan sermayedarları ve onların sendikacılık alanındaki uzantıları kurdurtmamıştır. Türk-İş'in kuruluşu, Türkiye sendikacılık hareketinin 1946 yılında başlayan yeni dönemindeki gelişmelerin doğal bir sonucudur. Aynı zamanda zorunlu bir aşamasıdır.

Türk-İş'in 1953 yılındaki genel kurulunda, DP'nin ve Amerikalıların tüm önleme çabalarına

28

günkü mülksüzleşme, bilinç, deneyim birikimi düzeylerine ve mücadele eğilimine bağlı olarak, temsil ettiği az sayıda işçi için küçümsenmeyecek haklar almıştır, 1946 öncesinde yaratılan örgütlenme korkusunu bir ölçüde silmiştir, sendikalaşma anlayışını yaygınlaştırmıştır, sendikal örgütlülükte karda iz açmıştır. 1925-1945 döneminde sendikal örgütlülükte yaratılan kesinti, bu dönemde giderilmiş ve sendikal örgütlülük alışkanlığı yavaş yavaş işyerlerine yerleştirilmiştir.

1952-1960 döneminde Türk-İş'in ve bağlı sendikaların hataları vardır ve verdikleri mücadelenin yetersizliği açıktır. Ancak bu dönemde verilen mücadeleyi de önce öğrenmek ve sonra da gözardı etmemek gerekir.

1963 öncesinde sendikacılığın sıkıntısı çok, nimeti azdır. Bu dönemde sendikacılık yapanlar sürekli olarak polis tarafından izlenmiş, bazan karakollara çekilmiştir. Muhafif birçok sendikacı işten atılmış veya bir başka bölgeye sürgün edilmiştir. Sendikalar ancak kurucuların büyük maddi ve manevi özverisiyle yaşayabilmiştir.

Bu sıkıntıları unutarak veya bilmeyerek 1963

30

rağmen, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) üyeliği için karar çıkması da, Amerikan etkisinin abartılmaması gerektiğini göstermektedir.

Türk-İş'in 1952-1960 dönemi tarihi, yeterince bilinmeyen ve hakkında çok genel (ve genellikle oldukça yanlış) değerlendirmelerin yapıldığı yıllardır.

Bu dönemde Demokrat Parti, Türk-İş ve Türkiye sendikacılık hareketi içinde Amerikan etkisini ve denetimini artırmak için gereken çabayı göstermiştir ve bunda da önemli ölçüde başarılı olmuştur. Ama bu dönemde ne Türk-İş Amerikancıdır, ne de Türk-İş'i Amerikalılar kurdurtmuştur. Türk-İş'in kuruluşu sırasında bir CIA ajanı olduğu ileri sürülen Irving Brown'un Türkiye'deki çalışmalarından hareketle, Türk-İş'i Amerikalıların kurdurttuğunu iddia etmek, "Bir Türk dünyaya bedel" demek gibi, "Bir Irving Brown Türkiye işçi sınıfına bedel" demek anlamına gelir.

Türk-İş'in kuruluşu ülkemizde sendikal birliğin sağlanması doğrultusunda önemli, ancak yetersiz bir dönüm noktasıdır. Türk-İş ve bağlı sendikalar, 1952-1960 döneminde işçi sınıfının o

29

öncesinin sendikacılarını toptan ve tümüyle suçlamak, birçok açıdan karda iz açan bu insanlara büyük haksızlık olacaktır.

Bu dönemde işçi sınıfının sendikalarda örgütlü kesimi birliğini korudu. Bu birliğin gücü ve etkinliği tartışılabilir, ancak siyasal ayrıntılara karşın birliğin sürdürülebilmiş olması da küçümsenmeyecek bir başarıdır. Türk-İş'in 1953 ve 1957 kongreleri Türk-İş içindeki saflaşmanın had safhada olduğu toplantılardı. Ancak bölünme önlenmedi. Mevcut güç dengelerine göre bir uzlaşmaya gidildi.

1952-1960 döneminde Türkiye'de işçilerin çok büyük bir bölümü oylarını DP'ye verdi. DP de işçilere (yalnız işçi aristokrasisine değil, işçilerin tümüne) küçümsenmemesi gereken haklar sağladı.

1950 öncesinde CHP yönetimi, işçi sınıfının kaymak tabakasının da yardımıyla işçi sınıfının diğer kesimlerini eziyordu. İşçi sınıfının işçi aristokrasisi dışındaki kesimlerinin insanca yaşama hakkı yoktu. Bu insanlara "amele" denirdi. Bu insanlar aşağılanır ve horlanırdı. Kamu kuruluşlarında bu "amelelerin" adam yerine konması söz

31

konusu değildi. Bir müdüre şikayette bulunmak mümkün olmazdı.

DP bütün bunları değiştirdi. İşçiden oy isteyen DP, ocak ve bucak teşkilatlarına çok sayıda işçi aldı. Kamu kesimindeki bu işçiler, siyasal ilişkileri aracılığıyla, geçmişte karşısına çıkıp söz edemedikleri müdürün tayinini çıkartabilmeye başladılar.

1950-1954 döneminde sendikalarda önemli bir canlanma oldu. Ancak DP sendikalarda umduğu etkinliği sağlayamayınca, işçilere sendikalar dışında yasalarla hak vererek onların oylarını almaya ve sendikaları etkisizleştirmeye çalıştı.

DP, 1954 genel seçimlerinden önce kurulan "İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi"nin çalışmasını engelledi.

DP, 1955 yılındaki 6-7 Eylül olaylarını bahane ederek, İstanbul ve Ankara'daki sendikaların faaliyetlerini durdurdu. 1957 yılında Türk-İş Genel Sekreteri İsmail İnönü'nün İstanbul Üniversitesi'ndeki konuşmasını engelledi. Aynı dönemde ise bazı sendika birlikleri kapatıldı.

Bu dönemde sendikalar da üyeleri için önemli haklar elde ettiler. Grev hakkı yoktu, ancak çeşit-

32

tanmıştır da, üye kitlesini harekete geçirmeye çabalayanı özellikle ezmeye çalışmıştır ve hak vermemekte direnmiştir.

Türk-İş 1960 öncesinde ağırlıklı kamu kesimi işyerlerinde örgütlüydü. Türk-İş'e bağlı sendikaların yöneticileri günün koşullarında en kolay yolu seçtiler. Grev haklı toplu pazarlık hakkının bulunmadığı koşullarda, iktidarla üst düzeyde iyi ilişkiler kurarak, temsil ettikleri üye kitlesine bazı önemli haklar elde ettiler ve kendi durumlarını güçlendirdiler. Bu durum kavranılmazsa, işçilerin Türk-İş'e bağlı sendikalarda üyeliğinin sürmesi, cehalete, bilinçsizliğe, korkuya, dinle aldatılmaya bağlanır. İşçi sınıfı bir avuç çoban sendikacı tarafından güdülen ve kolayca mezbahaya götürülen bir sürüye benzetilir. Böylesine bir değerlendirme ise doğru ve haklı değildir.

Ancak bu dönemde kurulan ilişkiler ve edinilen alışkanlıklar, 1963 yılında grev haklı toplu pazarlık sistemine geçildiğinde de sürdü. 1967 yılında Türk-İş'ten üç sendikanın ayrılması ve DİSK'in kurulmasında da bu anlayış farkı yatıyordu.

1945 yılı sonlarında çok partili parlamenter

34

li işkollarındaki sendikalar çıkarttıkları toplulukla iş uyuşmazlıkları ile, üyelerinin ücretlerini arturdular, yürürlükteki yasaları uygulattılar, çalışma koşullarını düzelttirdiler.

Bunu gerçekleştirmede de işçilerin örgütlü gücünü harekete geçirme yolunu değil (ki bu çok zordu), üst düzey siyasal ilişkileri kullanma yolunu seçtiler. Bu tavır, Türkiye sendikacılık hareketinde daha sonraki yıllarda ayrılığın temel noktalarından birini oluşturdu.

İşçilerin yararına bazı hakların alınmasında kullanılacak yöntem, işçilerin örgütlü gücünü harekete geçirmek mi olacaktı, yoksa hükümetle üst düzey ilişkiler mi?

Sendikacılık hareketiyle ilgilenen birçok kişi, bu tartışmaya "işçi satmak veya satmamak" biçiminde yaklaşmakta ve "mücadele eden mutlaka iyi hak alır, üst düzey ilişki kuran kesinlikle hak alamaz" yargısına varmaktadır. Bu kolaycı yargılar genellikle doğru değildir.

Öyle dönemler olmuştur ki, iktidardaki siyasal parti, işçilerin oyunu ve sendikaların desteğini sağlamak amacıyla, üst düzey ilişkiler sonucunda özellikle kamu kesimindeki işçilere iyi haklar

33

sisteme geçildi. İşçinin oyu önem kazandı. Sendikaların kurulmasına izin verildi. Ancak grev hakkı tanınmadı.

CHP iktidarı işçilerin oyunu alabilmek amacıyla işçiler lehine bazı kanunlar çıkardı. İşçi Sigortaları Kurumu, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Çalışma Bakanlığı kuruldu. Demokrat Parti ise, gerçekte büyük toprak sahiplerinin, büyük tüccarların, yabancı sermayenin Türkiye'deki uzantılarının siyasal alandaki temsilcisi olmakla birlikte, işçilerin oyunu alabilmek amacıyla, işçilere birçok hak vaad etti. Bunlar arasında grev hakkı da yer alıyordu.

1946-1961 döneminde Türkiye'de sendikalar faaliyet gösteriyordu. Sendikalar, Borçlar Yasası'nın düzenlediği umumi mukavele ("genel sözleşme") yapma hakkına da sahipti. Ancak bu dönemde grev hakkı bulunmadığından ve diğer mücadele yolları rahatça kullanılmadığından, umumi mukaveleler aracılığıyla önemli yeni haklar elde etmek mümkün olmadı.

Bu dönemde işçilere bazı haklar da sağlandı. Bu haklar, genellikle yasalarda işçiler lehine yapılan değişiklikler aracılığıyla elde edildi. Sendika-

35

ların mücadelesi de, çoğunlukla toplu iş sözleşmeleri (veya o dönemdeki biçimiyle umumi mukaveleler) için değil de, yasa değişiklikleri için oldu. Ancak sendikalar toplulukla iş uyuşmazlıkları çıkardılar ve uyuşmazlıkları gerektiğinde Yüksek Hakem Kurulu'na götürerek, üyeleri için çeşitli oranlarda zam aldılar.

Demokrat Parti döneminde işçiler lehine önemli bazı haklar tanındı:

- Sendikalaşma hakkı bir ölçüde genişletildi.
- ILO'nun 98 sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi onaylandı.
- İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi onaylandı.
- Hafta tatili ve genel tatil günleri çalışılmadan tam yevmiye ödenmeye başlandı.
- Kamu kuruluşlarında çalışan işçilere yılda 52 yevmiye tutarında ikramiye verilmeye başlandı.
- İşçilere yıllık ücretli izin hakkı tanındı.
- Asgari ücret uygulanmaya başlandı.
- Sigortalılara konut kredisi verilmeye başlandı.

36

ocak-bucak, ilçe ve hatta il yöneticisi olarak etkiyleyebilme gücünün geçmesi, DP'yi kuranların tavrında bir değişikliğe yol açtı. Daha sonra sendikaların kurulması ise, DP yöneticilerinin tavrını iyice pekiştirdi.

Değişikliği, işçi sınıfının gücündeki artış yarattı.

1946-1960 döneminde ülkedeki çok sınırlı demokrasi koşullarında, işçiler, CHP ile DP arasında bir tercih yapmaya zorlandılar.

Dünyada ve Türkiye'de esen Soğuk Savaş rüzgarları, ülkemizde her siyasal görüşün özgürce örgütlenmesini ve propaganda yapmasını önüyordu.

İşçi sınıfının mülksüzleşme, bilinç ve deneyim düzeyi de, henüz sınıf temelinde sınıf kitle partileri yaratabilecek kadar gelişkin değildi.

İşçi sınıfı CHP ve DP arasında bir tercihe zorlandığında DP'yi seçmekle 1925-1946 döneminde yaşadığı sermaye baskısı ve tahakkümüne karşı kendiliğindenci ve haklı tepkisini ifade etmiştir. Bu tercihte cehaletin veya dinsel etmenlerin etkisi çok azdır.

38

- Sosyal sigortaların kapsamı genişletildi.
- İşçilerin ve temsilcilerinin işyerlerinde ve toplumsal yaşamda etkinlikleri arttı.

1950 öncesinde kamu kesiminde müdürün ve hatta şefin karşısına çıkamayan işçi, 1950 sonrasında siyasal ilişkileri sayesinde müdürü tayin ettirebilmeye başladı.

Demokrat Parti, 1946 öncesinde yalnızca işçi aristokratlarına tanınan bazı hakları tüm işçilere yaygınlaştırdı. Bu dönemde işçilerin önemli bir bölümünün DP saflarında mücadele etmesi veya DP'yi desteklemesinin nedeni bu gelişmelerdir.

Demokrat Parti'nin önder kadroları, 1946 öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin en üst düzeyinde görev yapmış insanlardı. Ne değişti ki, geçmiş dönemde işçilerin bağımsız sınıf örgütlerini çok bilinçli bir biçimde ortadan kaldıran bu insanlar, 1946 sonrasında işçiler lehine bazı uygulamalar getirdiler.

Bu insanların kişilikleri değişmedi.

Değişen, işçi sınıfının gücüydü. Ülkedeki sınırlı demokratikleşme ve işçilerin eline oy gücünün ve siyasal gelişmeleri partilerde delegelik,

37

Sendikalar bu dönemde yardımlaşma sandıkları kurarak veya doğrudan sendika olarak evlenme, doğum, ölüm, ihtiyarlık, taşınma gibi çeşitli durumlarda üyelere para yardımında bulunarak, sağlık hizmeti sağlayarak, tüketim ve konut kooperatiflerinin kurulmasına öncülük ederek ve hatta sendikaların satın aldığı halı tezgahlarında halıcılık kursu açarak, üye sayılarını artırmaya çalıştılar.

Çalışma Bakanlığı kaynaklarına göre, 1948 yılı sonunda ülkemizde 52 bin sendika üyesi vardı. 1 Mayıs 1950 tarihinde bu sayı 76 bin olmuştu. 1 Eylül 1960 tarihinde ise sendika üyelerinin sayısı 282 bindi.

İşçi sınıfının memur kesimi ise dernek örgütlenmesini sürdürdü.

4. 1961 - 1980 Dönemi : Grev Haklı Sendikacılık

A. 27 Mayıs İhtilali ve Sonrasında Sendikalar ve İşçiler

27 Mayıs 1960 ihtilali geldiğinde, Türkiye'de sendikacı işçilerin büyük bir bölümü Türk-İş çatısı altındaydı. Ancak, işçi sınıfının mülksüz-

39

leşme ve bilinç düzeyi ve deneyim birikimi, Konfederasyon içindeki anlaşmazlıklar ve DP iktidarının tavrı, Türk-İş'in bağımsız ve etkili bir güç olarak toplumsal yaşamda yer almasını engelliyordu.

27 Mayıs ihtilali işçiler arasında genellikle olumlu karşılanmadı. 27 Mayıs sonrasında birçok bölgede sendikacılar gözaltına alındı ve bazı sendikaların faaliyetleri durduruldu. DP'li bilinen bazı işçiler ve sendikacılar işten çıkarıldı. Bazı CHP'li sendikacılar da, DP'li bilinen sendikacılarla karşı açılan kampanyada aktif olarak rol aldılar. Ancak bütün bunlara rağmen, Türk-İş'te bir bölünme olmadı. Türk-İş içindeki farklı siyasal tercihler birlikte yaşamayı sürdürdü.

Türk-İş içinde farklı siyasal tercihleri olan kişilerin bu kadar kolay birlikte olabilmelerinin belki de en önemli nedeni, belirleyici siyasal partilerin net ve birbirinden farklı sendikacılık anlayışları ve programlarının olmamasıdır.

1946-1960 döneminde DP ile CHP'nin, 1961-1980 döneminde de AP ile CHP'nin sendikacılık anlayışları arasında temelden bir fark yoktur. Gözükten farklar, ilgili partinin iktidarda ya da

40

örgütlü sendikalar, toplu iş sözleşmesinin imzalanmasından sonra sendikaya üye olanlardan ek bir ödenti bile aldı.

Öncelikle kamu kesiminde yaygın biçimde imzalanan toplu iş sözleşmelerini özel sektörde giderek yaygınlaşan örgütlenmeler ve toplu iş sözleşmeleri izledi.

Ancak bu kez ciddi bir sorunla karşılaştı.

Kamu kesimi işyerleri, geçmişten beri yürürlükteki yasaların genellikle uygulandığı ve işçi hak ve özgürlüklerine bir ölçüde de olsa saygı gösterilen yerlerdi.

Özel sektör işyerlerinin büyük bir çoğunluğunda geçerli olan yaşama ve çalışma koşulları ise bu düzeyin çok gerisindeydi. Özel sektör işyerlerinde işverenle iyi geçinip üyelere hak ve çıkar sağlama gibi bir uygulama da söz konusu değildi.

Kamu kesiminde işçilerin oy gücü ve siyasal partilerde üstlendikleri görevler etkiliydi. Kamu işverenin en tepesindeki hükümet, kamu kesimi işçisinin vereceği oy ve destek karşılığında işletmenin normal olarak taşıyamayacağı bir yükü kabul edebiliyordu.

42

muhalafette olmasına bağlı taktik esnekliklerdir.

Türk-İş'te hakim olan "siyasal iktidarla iyi geçinme" anlayışı, 27 Mayıs ihtilalinin desteklenmesine yol açtı. 27 Mayıs ihtilalinin programının ne olduğunun henüz bilinmediği günlerde, Türk-İş yönetimi müdahaleyi alkışladı. Türk-İş'in anlayışı 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980'de de sürdürdü. DISK ise 12 Mart askeri müdahalesini destekledi.

1961 Anayasası işçi statüsünde çalışan ücretlilere grev hakkını, memur statüsünde çalışan ücretlilere de sendikalaşma hakkını tanıdı.

1963 yılında kabul edilen 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile de grev haklı toplu pazarlık düzenine geçildi.

Bu yasayla grev hakkına birçok yasaklama ve kısıtlama da getirilmekle birlikte, grev hakkının bu sınırlı biçiminin bile kullanılması etkili oldu.

Toplu iş sözleşmeleri bağtlanıp, sendika üyelerinin çalışma ve yaşama koşullarında bir ilerleme sağlanınca, o güne kadar sendikalardan uzakta kalmış onbinlerce işçi üye olmak için sendikalara başvurdu. Kamu kesiminde bazı işyerlerinde

41

Bu durumda, hükümetle iyi geçinen sendikaların alabileceği bazı haklar bulunuyordu. Özel sektörde ise işçinin işverene vereceği oy yoktur. İşçi ile işveren arasındaki ilişki tek boyutlu bir sömürü ilişkisidir. Bu nedenle de, işverenle iyi geçinerek işçiyeye hak tanımak mümkün değildir. İşverenle iyi geçinerek ancak sendikacıya aşıktan bazı yararlar sağlanabilir.

Özel sektörde örgütlenmenin hızlanmasıyla birlikte, Türkiye sendikacılık hareketinde bazı alışkanlıkların temelden değişmesi gündeme geldi.

Kamu kesiminde genellikle üst düzey iyi ilişkiler aracılığıyla hak sağlamaya alışmış sendikacılar, özel sektörle karşılaştıklarında, ya eski alışkanlıklarını sürdürdüler; ya da hayatın gündeme getirdiği gerekleri yerine getirerek, mücadele etmeyi tercih ettiler. Türkiye sendikacılık hareketinde çok ciddi ayrılık nedenleri ortaya çıkmaya başladı.

İşçi sınıfının memur kesimine 1961 Anayasası ile tanınmış olan sendikalaşma hakkı, 1965 yılında kabul edilen 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Yasası ile kullanılmaya başlandı. Bu

43

yasa memur sendikalarının toplu pazarlık ve grev hakkını tanııyordu.

Kurulan memur sendikaları kendilerini genellikle işçi sınıfının bir parçası olarak görmediler. Ancak, buna karşın, memur sendikalarının bir bölümü ülkemizde demokrasi mücadelesine önemli katkılarda bulundu. Ayrıca, TÖS ve İLKSEN tarafından 1969 yılında yapılan Büyük Öğretmen Boykotu, gerçekte Türkiye işçi sınıfının ilk genel greviydi.

12 Mart 1971 darbesinden sonra Anayasada yapılan bir değişiklik ile memurların sendikalaşması yasaklanınca, memur sendikalarından kitlesel ve güçlü bir tepki gelmediği gibi, işçi sendikaları da tepki göstermedi.

1971-1980 döneminde ise siyasal görüşlere göre bölünmüş memur dernekçiliği memurların ancak bir bölümünü örgütleyebildi. İşçi sınıfının memur kesiminde sınıf bilinci yeterince gelişmedi.

B. TIP'in ve DİSK'in Kuruluşu

Bu dönemde çok önemli bir diğer gelişme, bazı sendikacılar tarafından Türkiye İşçi Partisi'nin kurulması oldu. Mehmet Ali Aybar'ın

genel başkanlığa getirilmesinden sonra TIP'in niteliği temelden değişti. TIP 1963-1964 yıllarından itibaren kitleler arasında sesini duyurmaya başladı.

Özellikle de 1965 genel seçimlerinde TIP'in (o günkü seçim sisteminin de yardımıyla) gösterdiği başarı ve TIP milletvekillerinin Meclis'teki mücadeleci tavrı, işçi sınıfı saflarında TIP'e duyulan sempatiyi ve güveni artırdı.

AP ve CHP ise TIP'e karşı önlemler almak ihtiyacını duydular. 1965 seçimlerinde AP Parlamento'da kendi başına çoğunluk sağlayınca, Türk-İş içindeki dengeler de değişti. Türk-İş'te TIP'lilere karşı AP-CHP ittifakı oluştu.

Türk-İş'in 1966 yılındaki altıncı genel kurulunda TIP'li sendikacılar Türk-İş Yönetim Kuruluna girmedi veya giremedi. Bu dönemi yaşamış bazı sendikacıların iddiası, TIP'li sendikacıların kendilerine götürülen teklifleri reddettiği ve bir türlü Yönetim Kurulunda görev almadığı biçimindedir. DİSK'in kurulması konusunda, TIP'in Malatya Kongresinde bir karar alındığı da, ileri sürülen iddialar arasındadır. Sonuç olarak, TIP'liler Yönetim Kurulu dışında kaldılar.

TIP, Türkiye sendikacılık hareketinin Amerikalılardan ve devletten bağımsızlığını ve sınıfın örgütlü özgülüne güvenmesi gerektiğini savunuyordu. TIP'in savunduğu bu çizginin de TIP'li sendikacıları etkilemiş olması muhakkaktır. Özel sektörde gelişmekte olan mücadele de TIP'in savunduğu görüşleri doğrular nitelikteydi.

1967 yılında Maden-İş, Lastik-İş ve Basın-İş sendikaları Türk-İş'ten ayrıldı. Gıda-İş ve Türk-Maden-İş sendikaları ile birlikte 13 Şubat 1967 tarihinde DİSK'i kurdu.

Türk-İş'in 1968 yılında yapılan yedinci genel kurulunda, önemli reformlar da içeren 23 ilke kabul edildi. Ayrıca, Türk-İş içinde önce dört sendikacı, daha sonra da oniki sendika tarafından sosyal demokrat hareket başlatıldı. Bazı AP'li ve CHP'li sendikacı milletvekilleri, DİSK'in kapatılmasını amaçlayan bazı yasa değişiklikleri hazırladılar ve desteklediler. CHP'li milletvekilleri, 15-16 Haziran olaylarının öncesinde de Millet Meclisi'nde (daha sonra 1317 sayılı yasalardan) DİSK aleyhindeki tasarı lehinde oy kullandılar.

Bu dönemde Türk-İş içinde genel kurullarda gündeme gelen "sosyal demokrat" - AP'li saflaş-

ması üye tabanındaki bir bölünmeden ve saflaşmadan kaynaklanmıyordu. Bu saflaşma sendikacılar arasında kaldı ve bir bölünmeye yol açmadı. Türk-İş'in 1973 yılında yapılan genel kurulunda, "sosyal demokratlar" olarak nitelenen grup, Demirel ekibinin karşısında aday oldu, ancak başarı sağlayamadı.

1975 yılında ise Genel İş Sendikası Türk-İş'ten ayrıldı. Daha sonra Oleyis Sendikası Genel İş'i izledi. Bu iki sendika 1976 ve 1977 yıllarında DİSK'e katıldılar.

C. DİSK İçindeki Sorunlar

1975 sonrasında sendikacılık hareketinde birliğin nesnel koşulları güçlenirken, aksine bir gelişimle, DİSK içinde huzursuzluk ve ayrılık eğilimleri arttı. Bunun ana nedeni ise birçok sosyalist grup veya partinin, kendi denetimlerinde sendikalara sahip olmak istemeleri idi.

Böylece sendikalarda tasfiyeler, ayrılmalar, kavgalar ve yeni yeni sendikalar kurma dönemi başladı. Sendikalar siyasal yapıların strateji ve taktiklerine bağımlı araçlar olarak algılanıp, sendika-içi demokrasi işletilmedikçe yeni örgütlenmeler meşrulaştı. Yeni örgütler kurulmak iste-

nip, sendika-içi disipline uyulmayınca, sendika-içi demokrasi işletilmedi.

DİSK'te 1975-1977 ve 1977-1980 dönemlerinde DİSK yönetimi ile bazı sendikalar arasında önemli sorunlar yaşandı, bazı sendikalar geçici ihraç cezasına çarptırıldı, DİSK'in görelisi olarak merkeziyetçi yapısı önemli ölçüde zedelendi.

DİSK bu dönemde yalnızca toplu iş sözleşmeleri ile sınırlı bir sendikacılık anlayışını aşarak, gerek ülkemizde demokrasinin korunması, gerek işçi hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi açısından son derece önemli kitle eylemleri örgütledi; Cumhuriyet döneminde ilk kez 1 Mayıs işçi sınıfının uluslararası birlik, dayanışma ve mücadele günü olarak kitlesel gösterilerle kutladı.

12 Eylül'ün hemen öncesinde DİSK içinde önemli sorunlar yaşanıyordu. DİSK'in darbeyi önceden bilmesine karşın 12 Eylül karşısındaki pasifliğinin bir nedeni, siyasal partilerin tümünün ve işçilerin önemli bir bölümünün pasifliği ise, diğer bir nedeni de DİSK içindeki büyük huzursuzluklardı.

1967-1980 döneminde Türk-İş'e bağlı sendikalarla DİSK'e bağlı sendikaların çeşitli işyerlerinde

bağladıkları toplu iş sözleşmeleri arasında çok büyük farklar var mıdır?

Tek tek uç örnekler bulunabilir. Ancak herhalde şöyle bir genelleme yanlış olmayacaktır: Türk-İş'e bağlı sendikaların kamu kesimi işyerlerinde üst düzey ilişkilerle ve işçileri özellikle bilinçlendirmeden bağladıkları toplu iş sözleşmelerinde sağlanan haklar ile, DİSK'e bağlı sendikaların özel sektör işyerlerinde sınıfın kendi özgücünü harekete geçirerek bağladıkları toplu iş sözleşmelerinde sağlanan haklar arasında önemli farklar yoktur. Hatta, kamu kesimindeki toplu iş sözleşmeleri özellikle iş güvencesine ilişkin daha iyi hükümler içermektedir.

1967 yılından 1976 yılına kadar DİSK'e bağlı sendikalar genellikle özel sektör işyerlerinde örgütlüydü. Türk-İş sendikaları ise ağırlıkla kamu kesimindeydi. Türk-İş'e üye sendikaların örgütlü olduğu özel sektör işyerlerinde DİSK sendikalarına doğru genel bir eğilim vardı.

DİSK, 1976 ve sonrasında, katılan yeni sendikalar aracılığıyla ve eski sendikaların kamu kesiminde örgütlenmeye önem vermeleri sayesinde, belediyelerde, tarım satış kooperatifleri ve bir-

liklerinde ve diğer kamu kuruluşlarında etkinliğini artırdı. 12 Eylül öncesinde DİSK'e bağlı sendikalarda 400 bini aşkın işçi örgütlüydü.

D. MİSK ve HAK-İŞ

MİSK (Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) sınıf olgusunu yadsıyan, Türkiye'de işçilerin sorunlarının Milliyetçi Hareket Partisi'nin programı doğrultusunda çözümlenebileceğini ileri süren bir konfederasyondur. "Tek ve mecburi sendikacılık" biçiminde ifade edilen devlete bağımlı faşist sendikacılık modelini savunuyordu. MHP ve yan kuruluşlarıyla yakın ilişkisi vardı.

MİSK, 23 Haziran 1970 tarihinde, 15-16 Haziran olaylarında hemen sonra kuruldu. Bir başarı sağlayamadı. 1975 yılında Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasında sonra, devlet ve işveren destekli bir biçimde bazı işyerlerine girmeye çalıştı.

17 Temmuz 1979 günü MİSK Eğitim ve Kültür Merkezi'nin garajında meydana gelen büyük patlamada, MİSK'te bomba hazırlanmakta olduğu ortaya çıktı.

12 Eylül 1980 tarihinde MİSK'e bağlı sendikalarda üye olduğu bildirilen işçi sayısı yalnızca 22 bindi.

MİSK'in faaliyeti 12 Eylül 1980 sonrasında durduruldu. Ancak MİSK hakkında dava açılmadı. 1984 yılında ise yeniden faaliyete geçmesine izin verildi.

Hak-İş (Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ise 22 Ekim 1976 günü kuruldu. Hak-İş'in kuruluş beyannamesinde şöyle deniliyordu: "Hak-İş işçi ve işverenin hakkını hak terazisinde tartacak, korkmadan, yılmadan haklı olana hakkını teslim edecektir."

Diğer bir deyişle, Hak-İş, işçilerin sermayedarlarla ilişkilerinde bir hakem rolü oynayacaktı.

Hak-İş 1980 yılına kadar ancak MSP'nin etkili olduğu bakanlıklara bağlı kamu kuruluşlarında devletten ve ayrıca bazı işverenlerden aldığı destekle örgütlenebildi.

Milli Güvenlik Konseyi 15 Eylül 1980 tarihinde Hak-İş'in malvarlığını kontrol altına aldı. Hak-İş ve üye sendikaların yöneticileri de gözaltına alındı ve daha sonra serbest bırakıldı. 19

Şubat 1981 tarihinde ise Hak-İş'in malvarlığı ve faaliyeti serbest bırakıldı.

Hak-İş'in 19-20 Aralık 1981 tarihinde yapılan genel kurulunun açış konuşmasında, 12 Eylül yönetimi açıkça destekleniyordu. 12 Eylül'le ilgili olarak şunlar söyleniyordu:

"12 Eylül yönetiminin gerek ülkemiz içinde ve gerekse uluslararası münasebetlerdeki keskin ve kararlı tavrını gönülden destekliyoruz."

Genel Kurula sunulan çalışma raporunda ise DİSK konusunda yapılan değerlendirme şöyleydi:

"DİSK'in asıl gayesi Türkiye'yi Komünist Rusya'nın bir uydusu haline getirmektir. Bunun için kuruluşundan beri bu gayeye hizmet etmiş olup işçi haklarını savunmaktan ziyade, dışardan aldığı talimatların yerine getirilmesine yönelik bir çalışma içerisinde girmiştir."

1961 Anayasası'nın 46. maddesi, memur statüsünde istihdam edilen ücretlilere de sendikalaşma hakkı tanıyordu. 1965 yılında kabul edilen 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Yasası uyarınca Türkiye'de 1965-1971 döneminde 658 memur sendikası kuruldu.

52

ne olanak verdi. Ancak hükümetler bu hakka da çeşitli dönemlerde müdahale etti. 1963-1980 döneminde birçok işyerindeki grev Bakanlar Kurulunca ertelendi. Ancak buna karşın, ülkede gerçek ücretler ve gerçek asgari ücret yükseldi. 1970'li yıllarda birçok üniversite mezunu memur, işçi statüsüne geçerek, sendikalaşabilmek ve grevli toplu pazarlık hakkından yararlanabilmek istiyordu.

Diğer taraftan, toplu iş sözleşmeleri ile hak almanın görece olarak kolaylığı, her işyerinin işçilerinin ağırlıklı ve öncelikle kendi sorunları ile uğraşmasına da yol açtı.

Sendikalar, (yapıları gereği ve doğal olarak) işçi sınıfının temsil ettikleri tabaka ve kesimlerinin kısa vadeli çıkarlarını en kolay ve maliyeti en düşük yoldan savundular. Sendikasız işçilerin de yararlanabileceği ve sınıfın bütününe yarar sağlayan yasa değişiklikleri için mücadele etmek yerine, yalnızca sendika üyelerinin yararlanabileceği toplu iş sözleşmeleri alanındaki mücadeleye ağırlık verildi.

Bu ise, sendikalı ve toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçilerin, işçi sınıfının diğer kesimle-

54

E. 1961-1980 Döneminde Kazanımlar

1961 Anayasası işçi statüsündeki ücretlilere grev hakkını tanıdı. 1963 yılında kabul edilen 275 sayılı yasa ise, grev hakkının nasıl kullanılacağını düzenledi (ve grev hakkını kısıtlandı).

1963-1980 döneminde sendikaların mücadelesinde toplu iş sözleşmesi alanı ağırlıktaydı. Bir "ücret sendikacılığı" ndan değilse de, bir "toplular sözleşme sendikacılığı"ndan söz etmek mümkündür. Sosyal sigortalar alanı dışında elde edilen yeni hakların çok büyük bir bölümü toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla sağlandı. 1975 yılında kıdem tazminatına hak kazanabilmek için gerekli çalışma süresini üç yıldan bir yıla indiren ve kıdem tazminatına esas gün sayısını 15 günden 30 güne çıkaran yasa da 1963-1980 döneminde toplu iş sözleşmeleri ile birçok işyerinde elde edilmiş bir hakkı yaygınlaştırıyordu.

1963-1980 döneminde grev hakkının (birçok sınırlandırma ve yasaklamaya karşın) oldukça rahat kullanılabilir biçimde olması, toplu iş sözleşmelerinin etkili bir araç olarak değerlendirilebilmesi-

53

rinden ve diğer emekçi sınıf ve tabakalardan kopmasının nedenlerinden birini oluşturdu.

1961-1980 döneminde elimizde grev hakkımız ve oy hakkımız vardı.

Grev hakkımız istediğimiz kadar geniş değildi. Avrupa ülkelerindeki çağdaş grev hakkı düşünüldüğünde, 1980 ve öncesinde ülkemizdeki grev hakkı çok kısıtlıydı. Ancak bugünküyle karşılaştırıldığında oldukça genişti.

1980 ve öncesinde ülkemizde istediğimiz ölçüde geniş bir demokrasi de yoktu.

Türk Ceza Yasası'nın 141 ve 163. maddeleri örgütlenme ve faaliyet gösterme özgürlüğünü önemli ölçüde engelliyordu. Ancak, 24 Ocak kararlarının uygulanabilmesi için bu genişlikteki bir demokrasiye bile sermayedarlar tahammül edemediler.

1963 yılından itibaren toplu iş sözleşmeleri ile önemli haklar sağlandı. Sendikalı işçilerin aldıkları bu haklar, sendikasız işçilerin ve memur adı altında çalıştırılan işçilerin ücretlerini ve çalışma-yaşama koşullarını da geliştirdi. Sendikalarda örgütlü işçiler, toplumsal gücünü ve itibarını ve etkinliğini artırdı.

55

F. 1980'e Kadar Kamu Kesiminde Sendikacılık

1980 öncesinde kamu sektörü işyerlerinde sendikacılık yapmak oldukça kolaydı. Hükümetler, dört ana nedene bağılı olarak, kamu sektörü işyerlerinde toplu pazarlıkta oldukça cömert davranıyorlardı:

- İşçilerin elinde grev hakkı vardı. Grev hakkı kamu kesiminde pek sık kullanılmıydıysa da (özel bir durumu olan belediyeler ve tarım satış kooperatifleri ve birlikleri dışında), gerektiğinde kullanılabilen bir silah olarak etkiliydi. Dağdaki çobanın belindeki silah nasıl eşkiyanın koyun çalmasına engel olursa, grev hakkı da öylesine caydırıcı bir işlev yerine getiriyordu.
- Hükümetler, büyüyen bir ekonomi ve gelirleri artan bir devletin sunduğu olanakları (iktidara gelebilmelerini sağlayacak oyu vermeleri koşuluyla) bir ölçüde kamu sektörü işçileri için kullandı. Hükümetler, işçilerin oylarını alabilmek için, çok sert mücadelelere gerek bırakmaksızın, önemli oranlarda ücret zammı verdi.

56

Diğer bir deyişle, kamu kesimindeki sendikalar ve işçiler, bağıcıyla cebelleşmek ve kavga etmek zorunda kalmadan, bağdaki üzümün bir bölümünü oldukça kolay bir biçimde yiyebiliyorlardı.

Bu nedenlere bağılı olarak, 1980 öncesinde kamu kesimi işyerlerinde sendikacılık çarşaf gibi bir denizde gemicilik yapmaya benziyordu. Kaptan olan sendikacılar da, mürettebat olan üyeler de hayatlarında önemli bir fırtına görmemişlerdi. Gemiler de fırtınaya göre yapılmamıştı. Fırtına çıkmadığı sürece gemi işe yarıyordu, kaptan kaptanlığını yapıyordu. Ancak 24 Ocak'ta çıkan fırtına 12 Eylül'de kasırgaya dönüştü.

1980 sonrasında sendikacılıkta uzun süre yaşanan sıkıntılardan kökeninde, sendikacılığa çarşaf gibi denizde başlayan kaptanların, mürettebatın ve gemilerin fırtınaya yeterince uyum sağlayamaması yatmaktadır.

1980 öncesinde kamu sektöründe sendikacılığın önemli özelliklerinden biri, hükümet ve devlet ile sendikacılar arasında sık sık görülen yardımlaşmalardı.

Birçok sendikada kamu kesimi işvereni, hükümet ve hatta devlet organları, sendika içi muhale-

58

- Hükümetler işçi sınıfının gücünün bilincindeydi. Bazı mallar kullanılınca eskir. Ancak, örneğin insan vücudunun kasları, kullanıldıkça eskimez, aksine güçlenir. İşçi sınıfı hareketi de, bilinçli ve disiplinli eylemler içinde güçlenir. Hükümetler, işçi sınıfının gücünü kullanarak daha da güçlenmesini önlemek amacıyla, bazı hakları oldukça kolay verdi. Bu dönemde DİSK'e bağılı sendikaların özel sektör işyerlerinde eylemlerle aldıkları haklar da hükümetin kamu kesimindeki tutumunu yumuşatıcı bir etki yaptı.
- 1960'lı yıllarda Türkiye'de kurulan fabrikalarda üretilen dayanıklı tüketim malları, gelişmiş kapitalist ülkelerde üretilenlerle karşılaştırıldığında, daha pahalı ve kalitesizdi. Bunların yurtdışına satılması mümkün değildi. Ülkede patronların bu malları kullanması ve üretilen değerlerin gerçekleşmesini sağlaması da söz konusu olamazdı. Hükümetler, çok bilinçli bir politikayla, işçilerin iç pazarı genişletici bir rol üstlenmesini sağladı.

57

fetleri etkisiz kılmada sendika yöneticilerine yardımcı oldu. Ayrıca, hükümetteki siyasi partinin yandaşlarının yönetime getirilebilmesini sağlamak amacıyla da birçok girişimde bulunuldu.

Kamu kesiminde bazı işyerlerinde hükümetten yana sendika yönetimlerine muhalefet edenler başka bölgelere sürüldü veya işten atıldı. İstenilen yönetimlerin seçim kazanmasını sağlamak veya istenmeyen yönetimlerin değişmesini gerçekleştirebilmek amacıyla, parti taraftarları bazı işyerlerine açıkça etkili olmaya bile çalıştılar. Belirli dönemlerde, işkolları değiştirilerek, bazı işyerlerinin bir sendikadan alınıp diğerine verilmesi sağlandı. Bazı sendikacılar da, siyasi ilişkilerini kullanarak, bazı kamu işyerlerinde alt kademe yöneticileri görevden aldırıldılar.

Türk-İş ve bağılı sendikaların çoğunun yapısı ve işleyişleri, kamu kesimi sendikacılığının bu kendine özgü özellikleri sonucunda oluştu ve biçimlendi. Sendikacıların tutum ve davranışları da, işçilerin bilinç ve deneyim düzeyi ve bu koşullar tarafından biçimlendirildi.

Kamu kesimi işçisi, karşılığında çok fazla bir bedel ödmeden, çevresindeki insanlara ve kendi

59

geçmişine göre her geçen gün daha iyi bir konuma geldi. Sendikayı, ödenen aidat karşılığında bazı haklar sağlayan bir şirket gibi değerlendirmeye başladı. Sendikayı, bir tarafından para (aidat) atılınca sigara (iyice bir toplu iş sözleşmesi) veren sigara makineleri gibi algıladı.

Sendikayı yeterince denetlemedi. Bu denetimden ve yönlendirmeden yoksun olan birçok sendikacı ise, işçiyi bilinçlendirme gibi bir sorumluluk üstlenmeden, siyasal itidatlarla iyi geçinmeye çalıştı. Bazı sendikacılar ise bu denetimsizlik ortamında sendika olanaklarını maddi veya manevi kişisel yarar elde etmede kullandılar. Kamu kesiminde sendikacılık, 1963 öncesinin tersine, eziyeti az, nimeti çok bir iş oldu.

Sendikacıların çoğu güçlerini, işçilerin bilincinden ve mücadele kararlılığından değil, siyasal iktidarların dümen suyunda gitmekten aldı.

Özel sektör işyerlerinde ise tamamiyle farklı koşullar yaşanıyordu. Özel sektör patronlarından zam alabilmek, işverenle iyi geçinmeye değil, işverenle mücadele etmeye bağlıydı.

Kamu kesimi işyerleri genellikle çarşaf gibi bir denize benzerken, işçilerin hak talep ettikleri

60

içindeki sendikalar, üye sayılarının gerçekte olduğunun çok üstünde bulunduğunu ileri sürdüler. 274 sayılı Sendikalar Yasası'nın, aynı zamanda birden fazla sendikaya üyeliğe izin vermesi, sendika üyesi sayısını gerçektışı biçimde şişiren ikinci bir etmen oldu.

Çalışma Bakanlığı verilerine göre 1980 yılında Türkiye'de 5 milyon 721 bin sendika üyesi vardı. Halbuki gerçek rakam 1,5 milyon dolayındaydı.

5. Askeri Yönetim ve ANAP Dönemlerinde Sendikacılık (1980-1991)

A. 24 Ocak İstikrar Programı ve 12 Eylül Askeri Müdahalesi

1980 yılının başında AP bir azınlık hükümeti kurdu. İlan edilen ve uygulamaya sokulan 24 Ocak kararlarının (istikrar programının) özü, işgücü maliyetinin parlamenter sistem içinde düşürülmesiydi. Fiyatlar artırılınca, ücretlerin satınalma gücü düştü.

Sendikalar, ellerindeki toplu pazarlık ve grev hakkını kullanarak karşılık verdiler. 25 Ocak 1980 tarihinde grevdeki işçi sayısı 6.400 iken, Haziran ayı geldiğinde bu sayı 57 bine çıkmıştı.

62

özel sektör işyerleri oldukça dalgalıydı. Büyük grevler ve direnişler yaşandı. Sendikacılar, yerlerinde kalabilmek için işçinin gücüne gereksinim duydular. Bu gücü artırmak için de işçileri bilinçlendirmek için çaba gösterdiler.

G. Sendika Üyeliği

Türkiye'de 1963 yılında 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nın çıkmasından önce de toplu iş sözleşmeleri imzalanmıştı. Ancak grev hakkı olmadığından, toplu sözleşme sayısı az ve bu yolla elde edilen kazanımlar sınırlıydı.

Grev haklı toplu pazarlık dönemine geçilmesiyle birlikte, sendikaların somut kazanımları arttı ve sendika üyeliğinde hızlı bir yükselme gözükte.

Çalışma Bakanlığı verilerine göre, 1961 yılında 298 bin sendika üyesi varken, bu sayı 1964 yılında 339 bine, 1967 yılında 834 bine, 1969 yılında ise 1 milyon 193 bine çıktı.

274 sayılı Sendikalar Yasası'nın 1970 yılında değiştirilmesinden sonra Çalışma Bakanlığı'na sendikalar tarafından bildirilen üye sayıları gerçektışı bir biçimde artırıldı. Yetki mücadelesi

61

12 Eylül 1980 tarihine kadar ise 131 bin işçinin grevi ertelendi.

AP Hükümeti 24 Ocak istikrar programını uygulamaya koyduktan sonra, bazı sendikaların toplu iş sözleşmelerini imzaladı. Bu sözleşmelerde işçilere sağlanan ücret zamları, enflasyon oranının altında kalıyordu.

Ancak, direnen sendikalar çoğunluğu oluşturunca, işçi sınıfının grev ve oy gücü ile başede-meyeceğini anlayan AP azınlık hükümeti, Ağustos ayında tavrını değiştirdi. İstikrar programının dışına çıktı. Yüksek oranlı zamların verildiği toplu iş sözleşmeleri imzaladı. Daha önce düşük oranlı olarak imzalanmış bazı toplu iş sözleşmelerinin zam oranlarını da ek protokollarla artırma kararını açıkladı.

AP Hükümeti de uluslararası ve yerli sermayedarların talimatlarını tamı tamına uygulamaktan kaçınıncı ve kamu sektöründe enflasyon oranının üstünde zamların verildiği toplu iş sözleşmeleri imzalamaya başlayınca, 12 Eylül askeri müdahalesi oldu. Çarşaf gibi denizde 24 Ocak İstikrar Programıyla bir fırtına çıkmıştı. 12 Eylül darbesiyle birlikte fırtınanın yerini kasırga aldı.

63

Askeri darbeyi meşru kılmak ve halkı en azından tarafsızlaştırmak amacıyla, önce ülkede can güvenliği ortadan kaldırıldı. Böylece, 11 Eylül günü bir türlü önlenemeyen olaylar 13 Eylül günü önlemlendi. Birçok insan, "canımı bir kurtarayım, malımı ve hakkımı nasıl olsa yeniden sağlarım" yaklaşımında olduğundan, darbeyi onayladı. İnsanlar, kendi oylarıyla işbaşına getirdikleri parlamentoya sahip çıkmadı. Parlamenterler ve siyasal partiler parlamentoya, Anayasa Mahkemesi de Anayasaya sahip çıkmayınca, 12 Eylül darbesi başarılı oldu. İşçi sınıfının askeri darbelerin getireceği zararlar konusundaki deneyimsizliği, bölünmüşlüğü, sendikal alandaki parçalanmışlığı gibi nedenlere bağlı olarak, işçi sınıfından da önemli bir direniş gelmedi.

24 Ocak istikrar programı nedeniyle toplu iş sözleşmelerinin imzalanması gecikince, işçiler 1980 yılının hızla artan fiyatlarına karşılık 1979 yılının ücretlerini almaya devam ettiler. Toplu sözleşme görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması, sendikaların ve sendikacıların başarısızlığı olarak yorumlandı. Milli Güvenlik Konseyi, parlamentoyu fesheder feshetmez, bu durumdaki işyerlerinin

64

çok işyerinde yasalar ve yürürlükteki toplu iş sözleşmesi bile uygulanmadı.

- Ücretlilerin satınalma gücü, sistemli ve sermayeden yana kontrollü bir enflasyonla düşürüldü.
- Kıdem tazminatına tavan getirildi.
- İkramiyelere tavan getirildi.
- 1982 Anayasası ve 2821 sayılı Sendikalar Yasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile en temel işçi hakları ve sendikal hak ve özgürlükler ortadan kaldırıldı. Bu Anayasa ve yasalarla, Türkiye'nin üyesi bulunduğu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ilkeleri çiğnendi ve Türkiye'nin uluslararası düzeydeki itibarı ciddi biçimde zedelendi.
- "Sosyal devlet" anlayışı yerine "patron devlet" anlayışı yerleştirildi, devletin ücretlere katkısı düşürüldü, kamu harcamaları sermayedarlar lehine yeniden düzenlendi.
- Bazı genel tatiller kaldırıldı.
- Sosyal sigorta prim oranları artırıldı, sigortalıların hakları kısıtlandı.

66

de çalışan işçilerini ücretlerine avans niteliğinde yüzde 70 oranında bir zam uyguladı. Böylece bilinçsiz bazı işçilerin desteği de sağlanmış oldu.

12 Eylül sonrasında işçilerin birçok alandaki hakları yok edildi :

- Parlamenter demokrasi sona erdirildi; işçilerin oy kullanma gücü ortadan kalktı.
- 50 binden fazla işçinin grevleri yasaklandı; grevdeki işçiler zorla işbaşı yaptırıldı.
- DİSK ve bağlı sendikaların ve Türk-İş'e bağlı bazı sendikaların faaliyeti durduruldu; açık bırakılan sendikaların faaliyetleri sınırlandırıldı ve tam denetim ve kontrol altına alındı.
- Binlerce sendika yöneticisi ve işyeri sendika temsilcisi gözaltına alındı, işkenceden geçirildi, yıllarca hapiste tutuldu.
- Toplu sözleşme görüşmeleri sona erdirildi ve Yüksek Hakem Kurulu, 1963 sonrasında toplu iş sözleşmelerine konmuş kazanımları büyük ölçüde yok etti.
- Çok sayıda işçi, 1402 sayılı yasanın tanıdığı yetki ile işyerlerinden atıldı.
- İşyerlerinde işverenlerin baskısı arttı; bir-

65

- Yönetime katılmaya ilişkin sınırlı düzenlemeler bile kaldırıldı.
- İşçi sağlığı ve iş güvenliği alanında devletin yükümlülük ve sorumlulukları adeta unutuldu.

B. 12 Eylül Sonrasında Sendikalar

12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında yapılan ilk işlerden biri, 12 Eylül günü DİSK, MİSK ve bunlara bağlı sendikaların faaliyetlerinin durdurulması ve yöneticilerinin gözaltına alınmasıydı.

15 Eylül 1980 günü ise DİSK, MİSK ve Hak-İş ve bağlı sendikaların her türlü taşınır ve taşınmaz mal varlığı ile evrakına el kondu. Faaliyetleri durdurulan sendikalara da kayyım atandı.

Daha sonraki tarihlerde ise, Türk-İş'e bağlı bazı sendikaların faaliyetleri değişik sürelerle durduruldu. Çeşitli bölgelerdeki çok sayıda bağımsız sendika da aynı kaderi paylaştı. Örneğin, İstanbul Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerinde Patsat-İş, Tüm Maden-İş, TÖB-GİS, Tüm Metal İş, Tüm Has-İş, Çağdaş Tekstil-İş, Kimsan-İş, Devrimci Kimya-İş, Teksis, İI Bank-İş ve Türkiye Yazarlar Sendikası yöneticileri yargılandı.

Gözaltına alınan ve daha sonra tutuklanan

67

sendikacılar ve işyeri sendika temsilcileri işkenceden geçirildi.

DISK ve bağlı sendikaların ve bazı bağımsız sendikaların yöneticileri ve sendika temsilcileri yıllarca hapis yattılar ve büyük sıkıntılar çektiler.

DISK ve bağlı sendikaların davası ancak 1986 yılı Aralık ayında sonuçlandı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 2. No'lu Askeri Mahkemesi, 24 Aralık 1986 tarihindeki kararında, 264 sendikacıyı ve sendika çalışanını, TCK'nun 141. maddesini ihlal ettikleri iddiasıyla, 5 yıl 6 ay 20 gün ile 15 yıl 8 ay arasında değişen hapis cezalarına çarptırdı. Toplam ceza süresi 2053 yılı buluyordu. DISK ve bağlı 28 sendika ise kapatıldı. Yargılananlar, aleyhlerine verilen karara karşı Askeri Yargıtay'a başvurular.

Ancak Askeri Yargıtay'ın kararından önce, 12 Nisan 1991 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası'nın 23. maddesi ile TCK'nun 141. maddesi yürürlükten kaldırıldı.

Askeri Yargıtay, 16 Temmuz 1991 tarihli kararıyla DISK ve bağlı sendikalar ve yöneticileri hakkında açılan davayı beraatle sonuçlandırdı.

68

yargılanmakta olan DISK hakkında şu değerlendirme yapıyordu:

"Kapitalist sistemin savunucusu Türk-İş'in yerine komünist sistemin savunuculuğunu yapan DISK kurulmuştur... DISK'in temel ilkesi sınıf sendikacılığıdır. Tarihin bir sınıf kavgasından ibaret olduğunu iddia ederek Türkiye'yi bir sınıf kavgası ortamına sürüklemişlerdir... DISK'in asıl gayesi Türkiye'yi Komünist Rusya'nın bir uydusu haline getirmektir. Bunun için kuruluşundan beri bu gayeye hizmet etmiş olup, işçi haklarını savunmaktan ziyade, dışardan aldığı talimatların yerine getirilmesine yönelik bir çalışma içerisine girmiştir." (S. 23).

DISK'e ilişkin askeri mahkeme kararının verildiği 1986 yılı Aralık ayı içinde toplanan Hak-İş 5. genel kuruluna sunulan çalışma raporunda da bu bölüm kelimesi kelimesine aynen yer almaktadır (S. 35).

Hak-İş Konfederasyonu 1982 yılı Ağustos ayında Anayasa taslağını eleştirdi.

Hak-İş'e bağlı sendikaların toplam üye sayısı 1984 yılı Temmuz ayında 127 bin, 1985 yılı Ocak ayında 136 bin, 1985 yılı Temmuz ayında

70

Anayasa Mahkemesi'nin DISK ve bağlı sendikaların malvarlıklarının İş ve İşçi Bulma Kurumu'na devredilmesine ilişkin hükmü iptali üzerine de, bu kuruluşların malvarlıkları kendilerine geri verildi.

Bu dönemde, faaliyeti durdurulmayan sendikaların çalışmaları ise önemli ölçüde sınırlandırıldı ve polisin denetimi altına alındı.

C. 1986 Sonrasında Hak-İş'in Faaliyetleri

Milli Güvenlik Konseyi, 19 Şubat 1981 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 45 no.lu kararıyla Hak-İş'in faaliyetlerini ve mal varlığını serbest bıraktı.

Hak-İş 19-20 Aralık 1981 günleri toplanan üçüncü genel kuruluna sunulan çalışma raporunda, DISK'e saldıran bir tavır içine girdi. Aynı tavır, Hak-İş'in 24-25 Aralık 1983 günleri toplanan dördüncü genel kuruluna sunulan çalışma raporunda ve 20-21 Aralık 1986 günleri toplanan beşinci genel kuruluna sunulan çalışma raporunda da aynen sürdürüldü.

Hak-İş'in 24-25 Aralık 1983 tarihli genel kuruluna sunulan çalışma raporunda, o tarihlerde

69

149 bin ve 1986 yılı Ocak ayında 155 bindi.

1985 yılında Hak-İş Genel Başkanı Necati Çelik ile Genel Sekreteri Hüseyin Tanrıverdi hakkında, 10 yıl fiilen işçilik yapmadıkları iddiasıyla dava açıldı. Mahkeme beraatle sonuçlandı.

Hak-İş Konfederasyonu daha sonraki dönemdeki çalışmalarında Türk-İş'in eleştirisine ve siyasal iktidarla iyi geçinmeye dayalı bir strateji izledi. Bu tavır, Hak-İş'in demokrasi konusundaki olumlu görüşleri ve açıklamalarının samimiyeti ile ilgili olarak büyük kuşku yarattı.

Hak-İş Genel Başkanı Necati Çelik, Yankı Dergisi'nde yayınlanan bir görüşmede (2.9.1985, No. 753), Milli Güvenlik Konseyi tarafından Danışma Meclisinde bile görüşülmeden alelacele kabul edilen 2821 sayılı Sendikalar Yasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası hakkında şunları söyleyebiliyordu:

"Bu kanunlar geçmiş olumsuzluklar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Şu kanaatimi de ifade etmek istiyorum. Bu kanunları çıkaran insanlar samimiyetle hareket etmişlerdir. Çalışma hayatı tekrar eski anarşik döneme dönmese, devamlı huzur, sükun, güven sağlansın prensibinden hare-

71

ket edilerek kanunlar yürürlüğe konulmuştur. Dolayısıyla kanunların yürürlüğe konuşu konusundaki temel gaye bize göre doğrudur."

Hak-İş Konfederasyonu bu tavrını daha sonraki yıllarda da sürdürdü. Hak-İş ve bağlı sendikaların yöneticiler yeni bir sendikacılık anlayışı üretilmediler. Hak-İş'in "Türk-İş'i eleştir: iktidara iyi geçin" politikası devam etti.

Hak-İş'in 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde ve cumhurbaşkanlığı seçiminde takındığı "tarafsız" tavrı da, gerçekte siyasal iktidarın ve sermayedar sınıfın çıkarlarına yaradı.

Hak-İş bu tavrına rağmen, 1989 yılı Ağustos ayında grevci Demir-Çelik İşçileriyle dayanışma amacıyla bir yemek boykotu düzenledi.

Hak-İş, Türk-İş'in 3 Ocak 1991 tarihinde düzenlediği genel eyleme katılacağını açıkladı. ancak bu eyleme Öz İplik-İş ve Öz Gıda-İş sendikalarının üyelerinin katılmadığı ileri sürüldü (Cumhuriyet, 4.1.1991).

Hak-İş, 1 Mayıs konusunda da Türkiye'de oluşan havaya uydu ve 1 Mayıs 1991 tarihinde Ankara Deman Otelinde bu konuda bir panel düzenledi.

Hak-İş ve bağlı sendikalar bugün bir ka-

rarsızlık içindedir. Avrupa ülkelerinde sınıf sendikacılığına alternatif olarak 19. yüzyılın sonlarında yaratılan hristiyan sendikacılık bir dönemde etkili olmuştu. Hak-İş bir "islam sendikacılığı" yaratmadığı gibi, sendikacılıkta yeni bir başka anlayış da geliştiremedi. Açıkçası, kendine özgü bir kişilik kazanamadı.

Hak-İş işçi sınıfına güvenmemekte, dünyadaki ve ülkedeki gelişmelere işçi sınıfı açısından bakmamaktadır. Ancak bir işçi örgütü olması nedeniyle, tabandan gelen taleplere de kulaklarını tıkamamaktadır. Buna bağlı olarak, Hak-İş ve bağlı sendikaların yöneticileri, hayatın zorladığı yerlerde eylemlere girmekte ve çok sayıda grev uygulamaktadırlar.

D. 12 Eylül Sonrasında MİSK

12 Eylül sonrasında MİSK hakkında dava açılmadı. MİSK'in yeniden faaliyete geçmesinde 23 Mayıs 1984 tarihinde izin verildi.

1985 yılı Ocak ayında yayınlanan istatistiklere göre, MİSK'e bağlı sekiz sendikaların toplam üye sayısı 5 binin altındaydı.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 21 Mayıs 1985 tarihinde MİSK aleyhine bir dava açtı. As-

keri mahkeme, MİSK davasının MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası ile birleştirilmesi kararını verdi. Fakat Askeri Yargıtay bu kararı bozdu ve sanıkların Sendikalar Yasasını ihlalden yargılanmasını istedi. Ancak dava zamanışımına uğradı ve MİSK yöneticileri ceza almadan kurtuldular.

ANAP 1985 yılında Türk-İş'i ürkütmek için MİSK'i bir parça destekledi. MİSK ile Hak-İş arasında görüşmeler oldu. Ancak MİSK yalnız başına ayakta kalamadı. 19-20 Aralık 1987 tarihinde yapılan genel kurulunda MİSK'in adı Yurt İş (Yurt İşçi Sendikaları Konfederasyonu) olarak değiştirildi. 1988 yılının sonlarına doğru ise Yurt İş kendiliğinden dağılarak sona erdi.

Böylece "tek ve mecburi devlet sendikacılığı" anlayışının savunucusu bir örgütlenme olan MİSK, işçi sınıfı tarafından yok edildi.

B. Türk-İş ve Bağlı Sendikaların Tavrı

Türk-İş ve bağlı sendikaların büyük bir çoğunluğunun yönetimleri, 12 Eylül sonrasında demokrasi sınavında başarısız kaldılar.

Türk-İş ve bağlı bazı sendikaların yönetimleri, 27 Mayıs ve 12 Mart'taki tavrılarını sürdürdüler.

rek, 12 Eylül askeri müdahalesini açıkça alkışladılar ve desteklediler. Ayrıca, Türk-İş Genel Sekreteri Sadık Side'yi yeni kurulan hükümete Sosyal Güvenlik Bakanı olarak verdiler.

Bu tavırda, "giden ağam, gelen paşam; benim işim hükümetle; iktidarda kim varsa onunla iyi geçinmek zorundayım ve geçinirim" gibi bir anlayış etkili oldu.

Türk-İş ve bağlı sendikaların birçok yöneticisi ise, "askeri darbenin amacı solcular ve sol sendikalarıdır; rakibimiz DİSK'e darbe indirir ama bize dokunmaz" gibi bir anlayışla, sessiz kaldı veya gelişmeleri sevinçle karşıladı.

Türk-İş ve bağlı sendikaların bazılarının yöneticileri, askeri müdahaleyi onayladı, destekledi, uluslararası sendikal toplantılarda askeri darbeyi savundu ve DİSK'e sahip çıkmadığı gibi, savunma hakkı olmayan bu insanları rahatça eleştirdi.

1982 yılında yeni anayasanın taslağı ortaya çıktığında, askeri müdahalenin amacının yalnızca DİSK'in faaliyetini önlemek olmadığı, tüm sendikacılık hareketinin bir saldırıyla karşı karşıya bulunduğu anlaşıldı.

Türk-İş yöneticileri bu kez, "en kötü sivil yönetim, en iyi askeri yönetimden iyidir; bir an önce sivil yönetime geçelim; bu dönemde kabul edilen Anayasayı ve yasaları o zaman değiştirir ve düzeltiriz" gibi yanlış bir anlayışla, 1982 Anayasası oylamasında "evet" oyu verilmesi anlamına gelen bir tavır takındılar.

Türk-İş yöneticileri, 1983 yılı Kasım ayında ANAP'ın iktidara gelmesinden sonra ise büyük bir hayal kırıklığına uğradılar. Siyasal iktidarlara iyi geçinmeye dayalı alışkanlıklar, ANAP'ın "bunalım dönemi sermaye politikası" nedeniyle bir sonuç vermedi.

Türk-İş içinde bir grup sendikacı, ANAP'ın henüz yeni bir parti olduğunu ileri sürerek, siyasal iktidara iyi geçinmeye devam etmenin gerekliliğini uzun süre savundu. "ANAP'ı Türkiye Sendikacılık Hareketi ile iyi geçinmeye ikna edebileceğini" sandı.

Diğer bir grup sendikacı ise tabanın sesini dile getirdi. Güneş çarığı, çarık ayağı sıkar. Ekonomik koşullar işçileri bunalıttıkça, onlar da sendika şube ve genel merkez yöneticilerini bunalttılar. Sermayeye ve onun temsilcisi ANAP'a karşı

birlikte mücadele edilmesi gerektiğini savunmaya başladılar.

Bunalan işçilerin tavrı da kendi içinde değişiklik gösteriyordu.

1988 yılına kadar kamu kesimi işyerlerinde çok küçük bir grup işçi, siyasal iktidara iyi geçinip hak alınacağı inancını sürdürüyordu. Bu işçiler, sendikacıların ve işçilerin ANAP'ı desteklemeleri durumunda, sorunların çözümlenebileceği inancındaydı. Bunların bir bölümü, ANAP kanalıyla kamu kesiminde işe girmişlerdi. 1988 ve 1989 yıllarında bu işçilerin sayısı iyice azaldı. Kalanların da sesleri çıkmaz oldu. İşçiler arasında ANAP'ı açıkça savunan veya savunabilen kalmadı.

İşçilerin önemli bir bölümü, sendikacıların daha iyi mücadele ederek, işçiler için daha iyi haklar almasını istiyordu. Bu gruptaki işçiler, iyi mücadele etmeyen sendikacılara kızıyorlar, sendikacılara tepki gösteriyorlardı. Sendikacıların iyi avukat olmadıklarını ileri sürüyorlardı. Sendikacıları, onları koruyacak ve aylıklarını ödedikleri köy korucuları gibi görüyorlardı. Tavrıları, "sendikacılar bizim için iyi mücadele etsin" biçiminde özetlenebiliyordu.

Üçüncü gruptakiler ise, işçilerin mücadeleye hazır olduğunu söylüyor ve sendikacıların önderlik etmesini istiyordu. Söyledikleri şuydu: "Biz mücadele etmeye hazırız ama sendikacılar bizim mücadelemize önderlik etsin."

1989 yılında bu üçüncü gruptakiler çoğunluğu oluşturur duruma geldi.

İşçilerin tavrındaki bu değişiklik de sendikacıların tutum ve davranışlarına önemli ölçüde yansdı.

1989 eylemlerini yaşayan işçiler, gemilerini sağlamlaştırma ve fırtınalarda gemi yönetebilecek yüreklilik, kararlılık ve deneyim sahibi kaptanlar seçmeye ve yaratmaya başladılar.

Türk-İş yöneticileri, tabandan gelen baskıyla, 1986 yılından itibaren ANAP'ın karşısında tavır almaya başladılar. Bu tavır alış zaman içinde utangaçlıktan kurtuldu, netleşti ve sertleşti.

1987 yılındaki halkoylaması ve genel seçimlerde ve 1988 yılındaki halkoylamasında Türk-İş, yetkili organların kararıyla tarihinde ilk kez siyasal iktidar karşısında böylesine açık bir tavır takındı. 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde ise organ kararı olmadan ANAP'a karşı çıktı.

Türk-İş ve bağlı sendikaların yönetimleri, 1984-1987 döneminde çeşitli mitingler ve kapalı salon toplantıları düzenlediler. 1988 yılında ise bir eylem programı kabul ettiler. Bu eylem programında genel greve de yer alıyordu. 11 Mart 1988 tarihinde ise bu eylem programı çerçevesinde tüm ülkede Türk-İş'e bağlı sendikaların hepsinin katılımıyla bir yemek boykotu düzenlendi.

Ancak bu eylem programı tümüyle uygulanmadı. Kitleye bir türlü güvenemeyen ve kitlenin bir noktadan öte hareketlenmesini istemeyen Türk-İş yönetimi, bu şekilde düşünen bazı sendika yönetimlerinin de desteğiyle, bütün sendika başkanlarının ve Türk-İş yöneticilerinin imzaladığı eylem programını askıya aldı.

Fakat hayat Türk-İş'i aştı.

600 bin kamu kesimi işçisinin toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde sermayenin ve siyasal iktidarın düşmanca tavrı, uyuyan devin uyanmasına, dipten gelen dalganın sendikacılığı canlandırmasına yol açtı. 1987 ve 1988 yıllarında yaygınlaşan meşru kitle eylemleri 1989 yılının ilk aylarında tüm bölgelerde ve tüm işkollarında kitleleşti.

Türk-İş bu konuda başarılı bir sınav verdi. Bu eylemlere sahip çıktı ve bunları savundu.

Ülkemizde demokrasinin sınırlarının verdiği-miz mücadeleyle genişletilmesi, Türk-İş'teki bu değişim sürecini hızlandırmaktadır.

1987 yılından 1990 yılı başlarına kadar, Türk-İş'e bağlı sendikaların 711 şubesinin 338'inin (% 48) başkanları değişti. Bu sendikaların genel yönetim kurullarının toplam 196 üyesinin 97'si (% 49) de aynı dönem içinde değiştirildi. 32 sendika başkanının ise 15'i değişti. Yerlerini koruyabilen sendika yöneticilerinin ise tavır ve davranışlarında çok büyük değişiklikler yaşandı.

Türk-İş'i oluşturan sendikaların üye kitlesinde ve her düzeyindeki yönetimlerinde yaşanan değişiklikler, Türk-İş'in politikalarına da yansdı.

Türk-İş'in 15. Genel Kurulu 11-17 Aralık 1989 tarihleri arasında toplandı. Bu genel kurulda olumlu ve önemli kararlar alındı.

Yeni Çeltik Kömür İşletmesi'nde 7 Şubat 1990 tarihinde işverenin hatasından kaynaklanan bir iş kazasında 69 maden işçi öldü. Türk-İş, bu kazayı protesto etmek için, 10 Şubat 1990 günü saat 10'da iki dakikalık saygı duruşu ilan etti.

Birçok işyerinde işbirakımı daha uzun süreli olarak uygulandı.

Türk-İş Genel Kurulunda alınan karar doğrultusunda, 1 Mayıs, Türk-İş tarafından ilk kez 1990 yılında kapalı salon toplantısı ve işyerlerindeki toplantılarla kutlandı. 1 Mayıs 1991 kutlamaları da aynı şekilde gerçekleştirildi. 1 Mayıs 1992 ise, işçi sınıfının uluslararası birlik, dayanışma ve mücadele günü olarak, Türk-İş, DİSK ve Hak-İş tarafından birlikte kutlandı.

Türk-İş, memurlarının sendikalaşmak için verdikleri yasal ve meşru mücadeleyi destekledi.

Türk-İş, Körfez Bunalımı nedeniyle Türkiye'nin savaşa sokulmak istenmesine açık ve net bir biçimde karşı çıktı.

Türk-İş, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihine çok önemli bir gün olarak geçecek olan 3 Ocak 1991 genel eylemini yaptı. Çeşitli eksiklik ve hatalara rağmen, 4-8 Ocak 1991 madenci yürüyüşü de Türkiye işçi sınıfı tarihine büyük bir olay olarak geçti.

Bütün bu gelişmeleri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Genel Başkanı Refik Baydur 1990 yılı Kasım ayı sonlarında

şöyle değerlendiriyordu: "Türk-İş sınıf sendikacılığına doğru bir kayış içindedir. Hata yapıyorlar." (Güneş, 30.11.1990)

Ancak Türk-İş, sendikasız işçilerin ve işçi sınıfının işsiz kesimlerinin örgütlenmesi doğrultusunda önemli bir çaba göstermedi.

Türk-İş'e bağlı sendikalar ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre üye sayıları aşağıda sunulmaktadır. 1991 ve 1992 yıllarında yaşanan yaygın işten çıkarmalar sonucunda, aidat ödeyen üye sayıları, belirtilen rakamların oldukça altındadır.

Türk-İş Üyesi Sendikalar ve Üye Sayıları

Sendika	Üye Sayıları			
	Temmuz 1989	Ocak 1990	Ocak 1991	Ocak 1992
Tarım İş	32 356	33 482	35 804	39 400
Türk Maden İş	55 815	57 814	61 113	63 616
Genel Maden İş	44 891	46 808	48 081	48 437
Petrol İş	65 049	67 318	72 959	74 645
Tekirdağ İş	145 968	151 678	163 892	170 207
Şeker İş	33 203	35 320	37 548	38 245
Teksif	183 285	195 295	217 584	223 704
Deri İş	10 262	10 917	12 414	13 150
Ağaç İş	11 157	11 650	12 522	14 033

Sendika	Üye Sayıları			
	Temmuz 1989	Ocak 1990	Ocak 1991	Ocak 1992
Seltöz İş	11 735	12 458	15 191	15 554
Basın İş	4 101	4 244	4 525	5 022
BASS	9 341	8 970	10 207	11 068
BASISEN	25 768	30 020	32 953	35 427
Çimse İş	44 381	47 898	51 066	52 890
Kristal İş	14 079	14 839	15 351	15 767
Türk Metal	134 225	140 980	159 246	175 109
Dok Gemi İş	6 406	6 539	7 184	7 372
Yol İş	150 019	155 088	173 626	184 221
Tes İş	99 472	104 499	111 483	117 471
Koop İş	30 143	32 663	34 416	35 647
Tez Koop İş	30 106	31 218	34 574	36 787
Tümtis	5 015	5 321	5 479	5 934
Demiryol İş	29 708	30 600	31 603	31 622
Tür.Denizciler	10 579	11 306	12 608	13 594
Hava İş	7 662	8 310	11 778	12 241
Likar İş	6 580	6 837	7 208	8 232
Haber İş	21 185	20 449	19 774	21 579
Sağlık İş	12 376	12 639	14 660	15 029
Toleyis	16 718	17 398	19 805	22 417
Türk Harb İş	34 720	35 485	37 258	38 858
T.G.S.	3 608	3 744	4 184	4 546
Belediye İş	131 344	141 356	160 201	172 164

F. Bağımsız Sendikalar

Bazı sendikalar Türk-İş ve Hak-İş dışında kalmayı tercih etti. 1989 yılında Demir-Çelik işyerlerinde 137 günlük başarılı bir grev gerçekleştiren

bağımsız Çelik-İş Sendikası ise, yüzde 10 barajının altına düşünce, Hak-İş üyesi Özdemir-İş Sendikası'na katıldı ve sendikanın adı katılma sonrasında Özçelik-İş'e dönüştürüldü.

BANKS Sendikası ise, Yapı Kredi Bankası işverenin saldırısını göğüsleyemedi ve kendisini feshederek, Türk-İş'e bağlı Basisen Sendikası'na katıldı.

Orman-İş Sendikası 1991 yılı sonlarında Hak-İş'e katıldıysa da, daha sonra genel kurulun iptali nedeniyle, bu üyelik de düştü.

Tursan-İş Sendikası ise 1992 Mayıs'ındaki genel kurulunda DİSK'e bağlı Oleyis Sendikası'na katılma kararı aldı.

Bağımsız sendikaların en önemlileri şunlardır:

Önemli Bağımsız Sendikalar

Sendika	Üye Sayıları			
	Temmuz 1989	Ocak 1990	Ocak 1991	Ocak 1992
Orman İş	55 143	58 823	65 995	68 648
Laspetkim İş	19 554	20 664	22 874	23 488
Banksis	8 972	9 602	10 144	10 385
Banksisen	8 005	8 441	8 952	9 424
Banks	8 472	xxxxx	xxxxx	xxxxx
Çelik İş	46 297	xxxxx	xxxxx	xxxxx
Otomobil İş	46 009	49 713	53 014	55 966
Bes İş	14 677	6 689	7 285	xxxxx
Tursan İş	14 391	14 786	15 429	16 657

84

ca T.D.Ç.İ. Genel Müdürlüğü ile değil, uluslararası ve yerli sermayeyle, MESS'le ve onların çıkarlarını koruyan siyasal iktidarlar karşı karşıya geldiler. Çok büyük fedakarlıklarla verilen mücadele, ancak Türk-İş'in bütün bölgelerdeki işçilerin, belediyelerin ve muhalıfetteki siyasal partilerin desteğiyle ve dayanışmasıyla başarıya ulaşabildi. Ancak Çelik-İş Sendikası, yüzde 10 barajının altına düşmesi üzerine, Özdemir-İş'e katıldı.

Hayat, ekme-karış-özgürlük-iş-demokrasi için, sermayeye ve temsilcilerine karşı, işçi sınıfının meşru kitle mücadelesi çizgisinde birlikteliğini zorlamaktadır.

G. ANAP'ın Sendikalara İlişkin Politikası

Uluslararası ve yerli tekelleri sermayenin işçi sınıfı ve sendikacılık hareketine yönelttiği sürekli ve sistemli saldırı ANAP döneminde de sürdü.

ANAP, dünyada ve ülke içinde değişen koşullara ayak uydurarak, sendikalara yöneltilen saldırıda daha ince yöntemler benimsedi.

Sermayedar sınıf 12 Eylül 1980 sonrasında sendikacılık hareketinin bütününe cepheden açığa ve en acımasız silahlarla saldırı. 1980 önce-

86

Günümüz koşullarında tek tek sendikaların birbirlerinden kopuk olarak sermayeye ve onun temsilcisi siyasal güçlere karşı başarılı mücadeleler verme imkanı son derece azdır.

Bugün her toplu iş sözleşmesi ve her grevde, bir tarafta tüm işçiler ve sendikalar, diğer tarafta uluslararası ve yerli tekelleri sermaye vardır.

Bir grevin başarısı, ancak işçi ve sendikacılık hareketinin en geniş kesimlerinin arkaya alınmasına bağlıdır. Sendikacılık hareketinin bütününden koparak sürdürülmeye çalışılan eylemler, bazı insanlara hoş gözükse bile, sonuç almada yetersiz kalmaktadır.

BANKS sendikasının 1989 yılı Ağustos ve Eylül aylarında başına gelenler, bu açıdan bir örnek oluşturabilecek niteliktedir. Yapı ve Kredi Bankası işverene karşı bir mücadeleye giren BANKS, işverenin saldırısı karşısında varlığını koruyamadı ve 21 Ekim 1989 tarihinde yapılan genel kurulda kendisini feshederek BASISEN'e katıldı.

Çelik-İş Sendikası'nın Türkiye Demir ve Çelik işletmeleri Genel Müdürlüğü işyerlerinde sürdürdüğü grevde de benzer bir sorun yaşandı. Demir-Çelik işçileri ve Çelik-İş Sendikası yalnız-

85

sinde de benzer saldırılar yaşanmıştı. Ancak bu saldırılar belirli işkolları veya belirli sendikalarla sınırlıydı. İlk kez 24 Ocak istikrar programı ile birlikte sendikacılık hareketi bir bütün olarak saldırıyla karşılaştı. Sendikacılık hareketinin meşruluğu sorgulanmaya başlandı.

Sermayenin çeşitli hükümetler aracılığıyla sürdürdüğü cepheden açık ve sert saldırı, 1985-1986 yıllarına kadar sürdü. Sendikaların faaliyetinin durdurulması veya kısıtlanması, sık sık yapılan sendika denetimleri ve sendikacıların göreve gelebilmek için gerekli koşulları yerine getiremedikleri yolundaki iddialar, bu cepheden saldırının silahlarıydı.

Ancak 1987 yılında sermayenin sendikacılık hareketine yönelttiği saldırıda kullandığı silahlarda bir ağırlık kayması göze çarptı.

Sermaye ve siyasal alandaki temsilcileri, dünyada ve Türkiye'deki bazı gelişmeler karşısında, bir taraftan açık baskıyı ve cepheden saldırıyı sürdürürken ve askeri yönetim döneminde anti-demokratik bir biçimde kabul edilen mevzuatı korurken, diğer taraftan daha ince yöntemlere ağırlık vermeye başladılar.

87

ANAP yönetiminin cepheden açık saldırısı sendikal örgütlenme alanında şu biçimlerde sürdü:

- (1) Birçok işçi, sözleşmeli personel statüsüne geçirildi;
- (2) İşyerlerinde sendika üyesi olamayacak stajyer öğrencilerin çalıştırılmasına izin verildi;
- (3) İhtiyaç fazlası asker yükümlülerin işyerlerinde çalıştırılmalarına imkan tanındı;
- (4) Sendikal hakların kullanılmasının hemen hemen imkansız olduğu ve grevlerin yasaklandığı serbest bölgeler kuruldu;
- (5) Özel güvenlik kadrolarında çalışanların sendikalaşması yasaklandı;
- (6) Eve iş verme sistemi yaygınlaştırılarak, evlerinde çalışan işçilerin en temel işçi hakları ve sendikal haklardan yararlanmaları engellendi.

Diğer taraftan, saldırıda yeni yöntemler gündeme getirildi. Bu yeni yöntemlerin amacı, birkaç sendikacının zaaf, hata ve eksikliklerini kullana-

88

da 1987-1988 yıllarında sendikacıların ve sendikaların eksikliklerini ve hatalarını kullanmaya ağırlık verdi.

Turgut Özal'ın 1987 yılı Kasım ayındaki erken genel seçimlerin hemen ardından, "meselem işçilerle değil, sendikalarla; sendikalar işçileri tam anlamıyla temsil etmiyor" biçimindeki değerlendirmesi, bu anlayışın bir ifadesiydi.

Sendikaların ücretleri artıramadığı koşullarda Başbakanın lutfederek 1988 yılı Şubat ayında bir ek zam vermesi de, sendikaları devre dışı bırakmanın ve işçileri daha kolay köleleştirmenin bir aracı olarak düşünülmüştü. Ancak bu oyun da boşa çıktı.

ANAP iktidarı, grevleri erteleyerek, grev yapılan işyerlerinde üretilen malların ithalatını kolaylaştırarak ve kamuoyunu grevciler aleyhinde biçimlendirmeye çalışarak, işçi sınıfına ve sendikalara karşı düşmanca tavrını bir kez daha gösterdi.

26 Mart 1989 yerel seçimlerinde büyük bir darbe yiyen ANAP iktidarı, işçi sınıfının yaklaşık 500 binlik kamu kesimi bölümünün verdiği meşru kitle mücadelesi karşısında geriledi. İşçi

90

rak, örgütlü mücadeleye ve sendikacılığa olan güveni sarsmaktı.

Sermaye, işçiler arasında iki anlayışı yaymaya çalıştı: (1) Sendikalar zayıftır, işçileri koruyamaz, işçilerin ücretlerinin satınalma gücünü artıramaz ve sendikalar giderek güçlerini yitirmektedir. (2) Sendikalar işçileri temsil etmemektedir, sendikalara sendika ağaları hakimdir, sendikalara güven olmaz (mama kızdırıp, oruç bozdurma çabası).

En temel demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılmadığı koşullarda sendikalara cepheden ve doğrudan yapılan saldırılar oldukça etkili oluyordu. Bu saldırı, gerek sendikacıları, gerek üye kitlesini pasifize etmede başarılı sonuçlar veriyordu.

Ancak ülkede demokratik güçlerin mücadelesi sonucunda yeni mevziler kazanıldığında, bu doğrudan saldırılar bir noktadan sonra işçilerin kendi örgütlerine daha fazla sahip çıkmaları sonucunu da vermeye başladı.

Sermayedar sınıfın sınıf mücadelesini çok açık bir biçimde sürdürmesi, işçi sınıfının sendikalara karşı tavrını olumlu doğrultuda değiştirdi ve sermayeye karşı sertleştirdi.

ANAP ve sermayedar sınıf bu durum karşısın-

89

sınıfı, 1980-1988 döneminde yaşadığı deneyimlerle, sınıf kardeşliğini din kardeşliğinin, siyasal görüş kardeşliğinin ve anadil kardeşliğinin önüne koydu.

Uluslararası sendikal örgütlerin ve Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin demokratikleştirilmesi doğrultusundaki baskısı ve Soğuk Savaşın sona ermesi de ANAP'ın durumunu zorlaştırdı.

3 Ocak Genel Eyleminin, hükümetin tüm baskı ve tehditlerine karşın başarıyla gerçekleşmesi de ANAP'ın işçilere ilişkin politikasının iflasına anlamına geliyordu.

H. Türkiye'de Sendikaların Üye Sayıları

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yayımlanan istatistiklere göre, Türkiye'de sendikaların üye sayısı şöyle gelişti :

Türkiye'de Sendika Üyeliği

Tarih	Sendikaların Üye Sayısı
Ocak 1984	1 247 744
Temmuz 1984	1 427 271
Ocak 1985	1 594 577

91

Tarih	Sendikaların Üye Sayısı
Temmuz 1985	1 828 471
Ocak 1986	1 937 120
Temmuz 1986	1 953 892
Ocak 1987	1 977 066
Temmuz 1987	2 044 797
Ocak 1988	2 120 667
Temmuz 1988	2 227 029
Ocak 1989	2 277 898
Temmuz 1989	1 834 969
Ocak 1990	1 921 441
Temmuz 1990	1 997 564
Ocak 1991	2 076 679
Temmuz 1991	2 130 811
Ocak 1992	2 192 792

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yayınlanan bu veriler, gerçek durumu tam olarak yansıtmamaktadır. Ancak bu konuda güvenilir başka verilerin yokluğu karşısında, bunların kullanılmasında kaçınılmaz olmaktadır.

1989 yılı Temmuz ayında yayınlanan istatistiklerde üye sayısının Ocak ayına göre düşmüş

92

ma niyetinde olduklarını ileri sürerken, diğer taraftan sendikali işçi sayısını azaltabilmek için yoğun bir çabaya girdiler. Sendikali işçiler işten çıkarıldı. İşyerleri küçük parçalara bölündü. Taşeronlaşma yoluyla işçilerin sendikasıylaştırılmasına çalışıldı. Sendikali işçilerin sahip oldukları kamuoyu desteği önemli ölçüde yok edildi.

İşçi sınıfının, memur adı altında çalıştırılan kesiminin bugün var olan sendikalaşma hakkını daha yaygın bir biçimde kullanmaya başlamasıyla birlikte, bu oran artacaktır.

I. Memur Sendikacılığı

Türkiye'de son yıllardaki önemli gelişmelerden biri, 1990 yılında memur sendikalarının kurulmaya başlanmasıdır.

1982 Anayasasına memurların sendikalaşmasına ilişkin yasak konmayınca, uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan örgütlenme hakkı kullanılarak, 1990 yılında memur sendikaları kuruldu.

1989 bahar eylemleri ile sendikali işçilerin gerçek ücretlerinin artmasının memur sendikacılığının gelişimi üzerinde etkisi oldu. 1990 ve

94

gözükmesi, gerçekte bir üye sayısı azalmasının sonucu değildir. Yasa gereği sendika üyeliklerinin yenilenmesi sırasında bazı işçiler üyeliğini yenilememiş, daha önce üyeliği sona ermiş kişilerin durumu da istatistiklere yansımıştır. 1989 Temmuz öncesindeki üye sayıları gerçek durumun biraz üzerinde iken, 1989 Temmuz'undaki üye sayıları gerçek durumun biraz altındadır.

Türkiye'de işçi sayısı 9 milyon dolayında, gelir getirici bir işte çalışan işçi sayısı ise 7 milyonun üstündedir. Buna göre, Türkiye'de ücretliler arasında sendikalaşma oranı, işsizler de gözönünde bulundurulursa yüzde 22, işsizler gözönünde bulundurulmazsa yüzde 28 dolayındadır.

Sendikali işçilerin 1990 ve 1991 yıllarındaki toplu iş sözleşmelerinde (a) sendikal örgütlülükleri, (b) sağladıkları kamuoyu desteği, (c) grevleri ve grev yapma kararlılıkları, (d) gerçekleştirdikleri grev dışı eylemler ve (e) siyasal alandaki güçleri sayesinde başarılı sonuçlar elde etmeleri, sermayedar sınıfın sendikali işçilere ve sendikalara karşı yeni bir saldırı başlatmalarına yol açtı.

Sermayedar sınıf, bir taraftan toplumsal uzlaş-

93

özellikle de 1991 yılında imzalanan toplu iş sözleşmeleri ile sendikalarda örgütlü işçilerin gerçek ücretlerinin artması, özellikle teknik elemanlar arasındaki sendikalaşma eğilimini artırdı.

Memur sendikacılığında meşruluk sorunu büyük fedakarlıklarla aşıldı. Bugün gündemdeki konu, demokratiklik ve bağımsızlık temelinde kitleleşmek ve grev hakkı toplu pazarlık düzeyine geçebilmektir.

SONUÇ

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, 12 Eylül darbesinde aldığı yenilginin ardından, yeni koşullara uyum sağladı ve 1989-1991 döneminde imzalanan toplu iş sözleşmeleri ile, sendikal örgütlülüğün gücünü gösterdi. Ancak yalnızca toplu iş sözleşmeleri ile sınırlı sendikacılık anlayışında da bir sınıra ulaşıldı.

Sermayedar sınıfın yeni saldırısı ancak işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin yalnızca toplu iş sözleşmeleri ile sınırlı bir sendikacılık anlayışını aşmasıyla ve siyasallaşmasıyla ve işçi sınıfının sermayeye karşı meşru ve demokratik

95

kitle mücadelesi çizgisinde sendikal birliğinin veya birlikteliğinin sağlanmasıyla geri püskürtülebilir. 1992 yılında TÜRK-İŞ, DISK ve HAK-İŞ'in 1 Mayıs'ı işçi sınıfının birlik, dayanışma ve mücadele günü olarak kutlamaları son derece olumlu bir gelişmedir.

Türkiye Sendikacılık Hareketinin 1992 ve sonrasındaki tarihine damgasını vuracak gelişme, bu süreç olacaktır.